

סימן קנ"ד

ביצד להתארח ועל מה להקפיד בביתו של מי שאינו שומר כשרות

נתחדשו מחלוקות בישראל. כשגלו ישראל מארצם, ונתפזרו הגלויות ברחבי העולם, קיבלו על עצמם מנהגים שונים במקומות שונים, וכמעט שנעשתה תורה כשתי תורות.

משחזר עם ישראל לארצו ונתקבצו הגלויות, לא רק את שברי העם עצמו החלו לחבר מחדש, אלא אף את שברי ההלכה שהתפצלה יחד עמו. שומה על מנהיגיו הרוחניים של הדור להתמודד עם המציאות החדשה שהתגלתה בימינו, שבה חיים זה לצד זה משפחות בעלות מנהגים שונים ומגוונים, חומרות וקולות שונות, ודרכי קיום הלכה שונים. הערך החשוב של אחדות ישראל מחייב אותנו להפנות את תשומת ליבנו לנושא חשוב זה, שכן לא נוכל להיות עם אחד ומאוחד באמת ללא שגם גדרי ההלכה יאוחדו במידת האפשר.

והנה, עניין זה עולה בעיקר בנוגע למי שמתארח אצל חברו, שהרי ידוע שבענייני אכילה כבר התפצלו הקהילות השונות בארץ לכתות פתות, כל אחת שומרת על כשרות מאכליה בצורה

הדברים להלן הם הסבר ארוך ומפורט של הפסק הקצר שהתפרסם באתר ובחוברת בית הלל שחולקה בבתי כנסיות ובתי מדרשות. בדברים להלן יש הסבר ברור של כל סעיפי הפסק, אך מובא אף יותר מכך – דעות שונות להקל ולהחמיר שלא הובאו בחשבון בפסק הקצר. כל מה שנכתב כאן אינו על דעת בית הלל, ואינו על דעת חברי בית המדרש, אלא על דעתי בלבד, וכל מה שנאמר אינו משקף אלא את הניתוח שלי את הסוגיות האמורות, והי יצילנו משגיאות.

יונתן רוזנצוויג

מבוא

קודם מתן תורה העידה תורה (שמות יט ב): "ויחן שם ישראל נגד ההר", ופירש רש"י שם: "כאיש אחד בלב אחד". התורה שהתקבלה בהר סיני נתקבלה על ידי כל עם ישראל, וניתנה מורשה לו לכל דורותיו עד עולם. אף שתורה אחת התקבלה באותו מעמד, מכל מקום, הרי דברי תורה הם כפטיש יפוצץ סלע, מתחלקים לכמה טעמים, ועם הזמן

פרק א': נאמנות סתם אדם

הדבר פשוט כביעתא בכותחא שלכתחילה יש לקיים כל דיני הכשרות כהלכתם, ואין לחפש פרצה דחוקה להקל. לכן, כל שיכול לברר אצל בעל הבית בנוגע לכשרות המאכלים ללא פגיעה ברגשותיו או גרימת מבוכה וחוסר־נוחות, יש לו לעשות כן. גם המארח יש לו להיזהר, שאם יודע הוא שהאורח מקפיד לאכול מהכשרים מסוימים או שמחמיר בחומרות שונות, יש לו להודיעו כשנכנס לביתו כדי שהאורח יוכל להיזהר במה שהוא רגיל. דוגמא לדבר במסכת חולין (קי"א:): לעניין דגים שעלו בקערה ואכלם שמואל בכותח, ואמר שמואל לרבי אלעזר שאף רב שאסר נותן טעם בר נותן טעם כך נהג כשהגיש לו שמואל אוכל זה; ולכששאל רבי אלעזר את רב בנושא אמר לו כי משנתו לא זזה ממקומה, והוסיף כי לא ייתכן ששמואל האכילו דבר שרב סבור שהוא אסור.

אם כן, רואים אנו כי חובה על המארח להיזהר שלא להאכיל את חברו מאכלים שאינו נוהג לאוכלם אף אם לדעת המארח יש היתר בדבר. עוד למדנו שרב סמך על שמואל ולא שָׁאָלוּ על כל מאכל ומאכל, ומכאן שאין אדם

שונה, כל אחת מקפידה על השגחה זו או אחרת, ולפעמים כמעט שנמנע מאדם לאכול בבית חברו ונמצא חומרו קולו: ההחמרות וההידורים בכשרות שנתברכנו בהן בזמנינו, מביאות לידי הקלה בכבוד הבריות ובממונם, שלעיתים אירוח משפחה אחרת מלווה באי־נעימות כאשר לפתע האורחים נמנעים מלאכול את רוב המאכלים המוגשים לפניהם, ולפעמים אף פותחים בחקירה ודרישה לראות מאיפה כל דבר נקנה ושל מי הייתה ההשגחה, ונגרמת מבוכה רבה בין לאורח ובין למארח. לעיתים, יכולים הדברים להגיע לכדי מריבה ומחלוקת חריפה.

על אחת כמה וכמה שבעיות מסוג זה עולות מדי יום ביומו ביחסי דתיים־חילונים, שהרי אם כנים אנחנו בבקשת האחדות, לא נוכל להתעלם מהציבור הגדול שלדאבוננו אינו שומר תורה ומצוות, וכיצד נתקשר איתם בקשרי אהבה ואחווה ושלוש ורעות אם לא נוכל לארחם בבתינו ולהתארח בבתיהם? ואמנם ברור שאין בקשת האחדות מתירה איסורים, ומכל מקום יש לדון באילו מקרים ניתן להקל. על כן באנו לדון בכל הנ"ל מתוך אהבת תורה ויראת שמיים, וה' יצילנו משגיאות.

חייב לבדוק בציציותיו של חברו ויכול לסמוך שהאוכל שבביתו כשר. במה דברים אמורים? כשאינן לו לחשוש שמא מכשילים אותו בדבר איסור, אך במקום שיש לו לחשוש, לכאורה חייב לשאול ואינו יכול לסמוך. אמנם, מצאנו בזה כמה הגדרות בתשובתו הארוכה של המהרלב"ח (סימן קכ"א), העוסק באדם הסובר שחלק מסוים של בהמה הוא חֲלָב, אך אוכל אצל אדם המתיר את אותו חלק, בטענה שזהו שומן.

ההגדרה הראשונה שמציע המהרלב"ח היא: "אם המתיר הוא אדם מוחזק בכשרות וחסם בדינים ונודע אליו שזה האכסנאי הוא מאותם הנוהגים איסור באותו השומן באמרו שהוא חֲלָב, הרי זה מותר להתאכסן בביתו ולאכול כל מה שנותן לו לאכול". במידה והמתיר יודע הלכה ואף מכיר את מנהגיו של האוסר, אין מניעה לאכול בביתו ללא שאלות כלל. ההגדרה השנייה שמציע המהרלב"ח קצת שונה: "ואפילו שהמאכסן לא יהיה חסם בדינים אלא שהוא מוחזק בכשרות יכול האוסר לסמוך עליו אם מודיעו שאסור לו מאכל פלוני, וגם הכלי שנתבשל בו אותו המאכל אם הוא בן יומו דודאי לא חשד על ז' לפני עור". מכל מקום נראה שמצד הדין אין כאן שוני, שבין כך ובין כך

יכול לסמוך על סתם אדם שידוע ששומר כשרות בביתו, ובלבד שידוע המארח שהאורח נוהג בחומרות מסוימות, שאז אין לחשוש שיגיש בפניו מאכל שלדעת האורח הוא אסור באכילה.

אמנם, בעם הארץ יש מקום עיון, והדבר תלוי בסוגיה במסכת עבודה זרה (ל"ט:), ובמחלוקת הרמב"ם והראב"ד בהלכות מאכלות אסורות (י"א, כ"ה) אם סתם אדם מוחזק בכשרות או לא, שהרמב"ם מחמיר וסובר שאין לקחת מאוכל של סתם אדם אלא אם הוא מוחזק בכשרות ואילו הראב"ד מיקל, ודעת רוב הראשונים כהראב"ד, וכך נראית דעת הטור והשולחן ערוך (יו"ד, קי"ט, א"ב). המהרלב"ח הכריע אף הוא בתשובתו הנ"ל שהרוצה להקל כראב"ד הרשות בידו.

אולם, נראה שאין במחלוקת זו השלכה לנידון שאנו עוסקים בו, שהרי לאחר שדן בדברים באריכות, כתב ערוך השולחן שם (יו"ד, קי"ט, סעיף י"א) בזה הלשון: "זה שכתב הרמב"ם מוחזק בכשרות אין הכוונה שיהיה ירא אלהים מרבים או חסיד וצדיק, אלא כל שמתנהג על פי דת ישראל, מניח טלית ותפילין ומתפלל ג' פעמים בכל יום ונוטל ידיו לאכילה ומנהיג את בני ביתו בכשרות

כתב שהעובר עבירה לתיאבון אינו נקרא חשוד, ולקמן נדון יותר בעניין זה).

היוצא מכל הנ"ל שברור הוא שהדין בדין עם הארץ אינו שייך כאן כלל, שנידונו הוא במקרה שטיבו של המארח ידוע, וספק אין כאן; וכשמתארח אצל מי שהוא שומר תורה ומצוות אפשר לסמוך עליו בכל עניין, ואילו כשמתארחים אצל מי שאינו שומר תורה ומצוות לכאורה יש לחשוש חשש כפול: ראשית, מכיון שהוא חשוד, שמא אין לאורח לסמוך שיאכילנו רק מאכלים כשרים (ואף אם יבקשו על כך במפורש); ושנית, יש לחשוש שמא אין הוא בקי כלל בהלכות כשרות כך שאף אם היה רוצה להגיש מאכלים כשרים בפני האורח אין זה ביכולתו כלל.

וזאת למודעי, כי בתשובה זו לא נתייחס לאדם שאינו שומר תורה ומצוות כמומר לכל התורה כולה כפי שמשמע מפסק השולחן ערוך (יו"ד, קי"ט, ז'), שהרי כבר כתבו רבים שנשתנה דורנו ודינו שונה, וכך כתבו החזון איש (יו"ד, ב', כ"ח) ושו"ת בנין ציון החדשות (סימן כ"ג) ושו"ת מלמד להועיל (א', כ"ט), ואחרים יצאו לחלוק עליהם, ומחלוקת ישנה היא. נראה שהמנהג במקומותינו לסמוך על כך שדינם

דת תורתנו הקדושה – זה נקרא מוחזק בכשרות, ויכול להיות שבאיזה פרט הוא חשוד מפני קלות הדבר בעיניו ולכל הדברים הוא מוחזק בכשרות... אבל מאדם שאין מכירין אותו כלל אין לוקחין ממנו, כדברי הרמב"ם. ולפי זה גם בכל הדברים שצריך מוחזק בכשרות אין הכוונה לצדיק וחסיד או ירא אלקים מרבים אלא שמתנהג בדת ישראל כמו שכתבנו, ואין נפקא מינה בין הרמב"ם לרש"י והראב"ד לדינא אלא לאדם שאין מכירין אותו כלל, אבל כל שמכירין אותו אין ביניהם מחלוקת, דאם מתנהג בדת ישראל – גם להרמב"ם מותר לקנות ממנו, ואם הוא מיקל במצות ואיסורים פשיטא שהוא חשוד וגם לרש"י והראב"ד אסור לקנות ממנו בלא עדות...".

אם כן, ברור הוא שהיתר הראב"ד בסתם אדם הוא בעיקר שייך במגיע לקהילה ואינו מכיר לפרטי פרטים את טיב היהודים הגרים שם, אך החי בקהילתו ומכיר את סוגי האנשים וטיבם ודאי יודע על פי רוב אם העומד לפניו שומר על דת ישראל או שמא אינו שומר תורה ומצוות וחשוד להכניס מאכלים לא כשרים, וכמעט תמיד אפשר לדעת זאת (ואמנם, הרמ"א (שם, סעיף ב')

נשתנה, ובין כך ובין כך עניין זה נידון באריכות במקומות הרבה, ועל כן לא יצאנו לדון בו בתשובה זו. ידע הקורא שההנחה העומדת בבסיס התשובה היא שאין להשית על חילונים דין מומר לכל התורה כולה, וכל מה שאנו דנים בו הוא מצד חוסר־הקפדתם בענייני כשרות.

פרק ב': דין פרהסיא ודין קים לי

בְּקוֹבֵץ המאמרים תחומין (כרך י"ז, עמודים 243-250) פרסם הרב אברהם שרמן מאמר ובו הוא עוסק בנאמנותו של מי שאינו שומר תורה ומצוות. הרב שרמן דן בדבריו שם פְּגִדְרָה של חזקת כשרות על פי ראשונים, אחרונים ופסקי דין רבניים. והנה, דיונו שם עוסק באישה הבאה לפני בית הדין בעניין הנוגע לנישואין וגירושין, ובית הדין צריך להחליט אם לקבל את עדותה או לפוסלה לעדות, ועל כן דן שם בגדר נאמנות לאור החלת שם קְשָׁע בדיני עדות. אמנם, בעניינים שאינם מעניינו של בית דין יש להסתפק אם יש צורך בעמידה בתנאים החמורים המוצבים על ידי דיני עדות, או שמא יש להקל יותר בכגון זה.

כך, לדוגמה, מצינו לגר"ע גראדז'אנסקי בשו"ת אחיעזר (ג', כ"ה) שכתב: "אבל בודאי נראה דמחזיק

חנות בפרהסיא ונושא ונותן לא ימלט שלא יעבור בעסקו גם על מלאכה דאורייתא, ואם כן הוא הדבר הלא פסולו מדאורייתא, ואין לומר משום שלא הוגבה עדות על זה, ואינם נפסלים בלי בירור עדות, **דבדבר שהוא בפרהסיא והכל יודעים מזה אין צריך בזה קבלת עדות...** ועיין עוד בשיטה מקובצת בבבא קמא קי"ב בשם הראב"ד כיון דידוע לבית דין אין צריך בזה לעדות, דלא תהא תהא שמיעה גדולה מראיה... ועל כן, אם מפורסם הדבר שמחלל שבת בפרהסיא במלאכה דאורייתא אינו צריך לקבלת עדות. ואף על פי שיש לצדד ולומר דדוקא היכא שהדבר מפורסם אצל כשרים אין צריך לקבלת עדות, אבל במקום שרובם ככולם פסולים לעדות אם כן הא גם אנן סהדי פסולים, מכל מקום אינו נראה כן מסברא בדבר הגלוי ומפורסם ומסתמא יש בהם גם כשרים...". אמנם כל זה דווקא בדבר המפורסם לכל וידוע וברור ולא בידיעה של יחיד; וגם לא נתבאר בדבריו שכלל זה מסור לכל הוא אלא משמע שהוא דווקא לבית דין.

אמנם, מצאנו בדברי הגאון הרב משה פיינשטיין שיצא לדון בדבר חדש בשו"ת אגרות משה (יו"ד א', נ"ד), שם מביא את סיפור המעשה כדלקמן: "בהיותי

אף שבגדרי עדות ודאי שמי שמאמינים לו נכנס בגדר רשע גמור, והוא בשני אופנים: אם הרשע אינו רוצה לצער את מי שאוכל אצלו משום סיבה מסוימת, ואם משום שטבעו של הרשע הוא ישר ואינו מעביר אחרים על עברות שאין הם רוצים לעבור. לכאורה למדנו מכאן דין כללי בכל האיסורים. בטעם הדבר כתב שכל מה שהצריכו דיני עדות החמורים הוא משום שאינם מכירים העדים העומדים בפניהם, שאפילו משה ואהרן – אף שידוע שהם צדיקים – אם היו עומדים לפני דיינים שאינם מכירים אותם אין אחד מהם מספיק אלא צריכים שניים. אמנם כל זה הוא מצד נאמנות, "אבל אם יודע ומכיר את האיש בעצם מצד טבעותיו ומנהגיו שניסהו הרבה פעמים וראה שאינו משקר, אין זה מצד נאמנות אלא הוא כראיה ממש כיוון שהוא ידיעה עצמית שידוע ומכירו שלא מצד חזקות". אם כן בפנינו מקור נפתח להקל בדיעה ברורה בלא ראייה.

אף על פי כן, בדברי הגרמ"פ יש מקום עיון, ואין דבריו ברורים כל עיקר. ראשית, שמחלוקת היא בין הראשונים בהסבר דין קים לי, ומדברי הגרמ"פ משמע שלכל הדעות דין קים לי הוא משום שהאומר קים לי קובע מציאות בעולם לכל הפחות מצד ידיעתו שלו,

במאסקווא בשנת תרצ"ד נשאלתי בדבר שהאבות ניזונים במדינה הזאת בעוונותינו הרבים על שולחן בניהם ובנותיהם האוכלים נבלות וכל דבר איסור ורובם הם כופרים בה' ובתורתו ושבקי היתרא ואכלי איסורא, ואם כן אין נאמנים על איסורים ואין להאבות החלושים והזקנים עצה איך לאכול בשר כשצריכים לבריאותם וגם לא כל דבר מבושל, דאף שסתם כלים אינם בני יומן מכל מקום הרי הוא כלכתחלה כיוון שקבע מושבו אצלם". והגרמ"פ כותב להקל בדבר, והוא מטעם מחודש, כאמור: "וחדשתי שיש מקום להקל להרבה אנשים, באם האב יודע וקים לי בגווה דבתו וכלתו שלא יכשילוהו באיסור משום דמכיר טבעה בידיעה ברורה על ידי שניסה אותה הרבה פעמים וראה שאינה מכשילתו מטעם שאינה רוצה לצערו או שְׁטַבְּעָה שלא להעביר אחרים על דעתם, יכול לסמוך עליה ולאכול מה שמבשלת בעדו מבשר וכל דבר כשאמרה לו שהוא מבשר כשר ובכלים שהזמינה עבורו, משום שלא נכנס זה בגדר נאמנות אלא בידיעה עצמית שהוא כראיה ממש כיוון שידוע בברור שאינה משקרת לו".

מכאן שלדעת הגרמ"פ בענייני כשרות, לכל הפחות, יש להאמין בידיעה ברורה,

תועלת בדבר כי שמא היום או מחר יבוא השטר לפני בית דין שאינו יודע כל כך. אי נמי שאותו בית דין אחר לא יהיה קים לי בגווייה ויצווה לגבות בשטר".

עתה, אם כדברי הגרמ"פ, קצת יש לתמוה שהדיין רשאי להניח שטר שעל פי ידיעתו הוא מזויף ביד אחד מן הצדדים על מנת שיוכל לגבות בו בפעם אחרת, וגם קשה להבין מדוע אם תפס לא מוציאים ממנו אם הדיין, על פי ידיעת המציאות שלו, סבור שתפיסת הממון הייתה שלא כדין. יותר נראה לומר לשיטה זו שלדעת רש"י, על פי קים לי, הדיין אינו קובע מציאות כלל, אלא שדין קים לי עומד בסתירה לדיני הראיות הרגילים ועל כן אין בכוח אותו דיין להכריע, ועל כן אף אינו יכול להוציא אם אחד הצדדים תפס ממון משל חברו, וגם אין הוא מחויב להוציא השטר מידי מי שמחזיק בו מחשש שיגבה בבית דין אחר. אם נכונים דברינו, הרי שאין ללמוד מדין זה שבאפשרותנו לקבוע מציאות על פי ידיעה ברורה ובלא ראיה ואף כנגד דיני נאמנות הרגילים. גם בשו"ת תשובות והנהגות (ב', ת"ל) נמצא שלא ברורה לו סברת הגרמ"פ בזה.

אף אם נודה לגרמ"פ שכן הוא, הלא

כלומר שמצד ידיעתו המציאות היא כפי שקים ליה ואפילו שהוא על ידי עדים פסולים, ועל כן אינו יכול לדון דין זה כפי שמשמע מפשט הראיות שלפניו (כפי שעושה דיין באופן רגיל). יש מן הראשונים הסוברים שלא זו בלבד שעל פי ידיעתו אינו יכול לדון הדין (אם יודע שהוא מרומה), אלא שמתר לדיין אף לפסוק הדין על פי ידיעתו גם שלא על פי דיני עדות הרגילים, ואף להוציא ממון על ידי שבועה, ולדעת התשב"ץ (א', ע"ז) נראה שאף בלא שבועה אפשר. הצד השווה שבהם שלדעת הכול דין קים לי הוא דין ידיעה עצמית ברורה.

אמנם זה אינו ברור כלל, והרי לפי פירוש רש"י שם אין קים לי מועיל אלא לעניין זה שהמצב נשאר כפי שהיה, שאין בית דין קורעים השטר שלפניהם אך גם לא גובים בו, ובשיטה מקובצת הביא דברי תלמידי רבינו יונה שכתבו: "ואם תאמר: כיון שלא נגבה בו זהו כמו קריעה, והדרא קושיא לדוכתיה למה תפסיד השטר בעבור עד אחד? ויש לומר דנפקא מינה לענין תפיסה, דאי תפס לא מפקינן מיניה. אבל הנכון יותר דמרענא שטרא אפומיה, רוצה לומר בבית דין שלו דכיוון שהוא היה מוחזק בזה העד שהעיד דפרוע הוא אאמין אותו אבל אניח השטר בידו ויהיה לו

דין קים לי הוא דין ידיעה עצמית של הדיין וקביעת המציאות כפי שהוא רואה אותה, שמאחר והדין בא לפניו הוא צריך לגזור דין על פי ראות עיניו, ודבר זה יותר שייך בדיין היושב בדין, שלא רק בירור המציאות עומד לנגד עיניו אלא אף אם המציאות ברורה, הדבר תלוי פעמים רבות בשיקול הדעת, בדימוי מילתא למילתא, בסברה ובהגיון ישר. אמנם יש לתמוה אם אפשר להעתיק דין זה אף להלכות איסור והיתר, שם עיקר העניין הוא בירור המציאות בראיות ברורות והדבר פחות תלוי בסברה, ושמה דין קים לי פחות שייך שם, ואף על פי שאין ראיה לדבר, זכר לדבר, ממה שאמרו שם במסכת כתובות (ח'). שרבינא איעסק לבריה בי רב חביבא וברין משעת אירוסין כיוון שהיה קים ליה, ומכל מקום בסוף העניין לא יצא השידוך אל הפועל ונמצא שבירך ברכה לבטלה. אם כן קים לי לא מועיל בכל מקום ולא תמיד ניתן לסמוך על כך, ושמה רק בדיני ממונות יש לומר דין זה.

עוד יש לתמוה אם דין קים לי אינו אלא בדיינים, ומה שמרחיב הגרמ"פ דין זה לכל אדם אינו ברור כלל, ומדברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין (כ"ד, א') משמע שהוא דווקא לדיינים, וגם מדברי ערוך השולחן (חו"מ, ט"ו, ד') משמע

שצריך מומחיות גדולה ויראת שמיים על מנת לומר קים לי, ולא כל אחד רשאי וראוי לומר כן, ואם כן לכאורה יש לפקפק מאוד על תשובה זו של הגרמ"פ. גם משו"ת תשובות והנהגות (ג', רנ"ג) משמע שלא כלפי כל אדם אפשר לומר דין קים לי, וכן הוא בשו"ת מהרי"ק (סימן פ"ב), ועוד יש לעיין בשו"ת מהר"ם אלשקר (סימן קי"ט).

עוד יש להוסיף שלהלכה כתב הרי"ף (שם) שאין דין קים לי נוהג היום, וכן פסק הרמב"ם בהלכות סנהדרין (כ"ד, א'), וכן הוא בפוסקים האחרונים (אף שבשו"ת מהר"מ אלשיך (סימן מ') מביא כמה חילוקי דינים בזה), ואף שהגרמ"פ כתב שמסתבר שמה שאין לו דין בית דין אלא הוא דיני איסור והיתר עדיין ניתן לומר קים לי אף לאחר שפסקו מלומר כן בבתי דין דרך קבע, מכל מקום אף יסוד זה של הגרמ"פ נאמר בסברה ללא ראיה, ויש מקום לערער על כך. על כל זה יש להוסיף שגם מה שהיקל הגרמ"פ הוא דווקא "בשעת הדחק ולאנשים חלושים" כלשונו, ואין מכאן היתר גורף, וגם בשו"ת תשובות והנהגות (בשתי התשובות הנ"ל) משמע שאינו רוצה לסמוך כל כך על הגרמ"פ, ורק להקל במקרים מאוד מסוימים ובמקום שיש כיבוד אב ואם ודאי יכול לסמוך

על תשובת הגרמ"פ, ומכל מקום נראה שאין דעתו נוחה להקל בשופי.

על כל הנ"ל יש להוסיף שאף אם נקבל דברי הגרמ"פ לחלוטין מתחילתם ועד סופם, מכל מקום הלא כבר הביאו הראשונים דברי הגאונים לעניין בת רב חסדא שרבא לא האמינה (שהאישה משקרת) אלא מפני שאמרה שראתה את אותה אישה שהיתה נשבעת כל היום לבטלה ולשווא, ואם כן הייתה לה ידיעה ברורה שאין להאמינה ולא רק כתחושה או כסברה חזקה, וגם הגרמ"פ כתב שם בתשובתו שמדובר שניסו פעמים הרבה וראו שאין הבן מכשיל את ההורים; והלוא בנידוננו, כשמתארח אצל אדם שאינו שומר תורה ומצוות, על פי רוב אינו יכול לדעת ידיעה ברורה בדרגה של קים לי, ואם כן דין זה אינו שייך אלא במקרים מאוד מסוימים ואין להשליכו באופן רחב יותר, וכן נראה מדברי הגרמ"פ בתשובה אחרת שכתב (יו"ד ב', מ"ג). אם נוכל לבסס דיני נאמנות במי שאינו שומר תורה ומצוות הרי שנצטרך לעשות זאת על בסיס דינים אחרים.

פרק ג': עד אחד נאמן באיסורין

במסכת יבמות (פ"ז): דנה הגמרא בנאמנות עד אחד לעניין עדות אישה,

שבא עד אחד וטוען שמת בעלה והשיאוה בית דין על פיו, ושם לומדת הגמרא שעד אחד נאמן ממה שאמרו 'או הודע אליו חטאתו', ומכאן שלא הצריכו שניים בכל מקום אלא שיש נאמנות לעד אחד. אמנם, במסכת חולין (י'): הזכירו שעד אחד נאמן באיסורין, ושם כתב רש"י (ד"ה 'עד') בטעם הדבר: "דכל יחיד ויחיד האמינתו תורה, וזבחת מבקרך ומצאנך, 'ושחט את בן הבקר', ואכלי כהנים על ידו ולא הזקיקו להעמיד עדים בדבר, ולא הצריכה תורה עדים אלא לעונש ממון או מיתת בית דין ולעריות דגמרינן 'דבר' 'דבר' מממון". ובמסכת גיטין (ב'), שם הוזכר כלל זה בשנית, פירש רש"י (ד"ה 'עד') בדומה לכך: "שהרי האמינה תורה כל אחד ואחד מישראל על הפרשת תרומה ועל השחיטה ועל ניקור הגיד וְהַחֲלָב".

לכאורה יש לתמוה, שלא כתב רש"י שהוא משום הדרשה שבמסכת יבמות הנ"ל אך באמת נראה שמה שלמדו מ'או הודע אליו חטאתו' הוא שאף שבתורה עדים המוזכרים הם לעולם שניים לכל הפחות, מכל מקום התורה האמינה אף עד אחד, אלא שעדיין לא נתפרש לנו באיזה מקום ובאיזה עניין ניתן להסתפק בעד אחד, ועל זה באו חז"ל ואמרו שעד אחד נאמן באיסורין, וקביעה זו

מגדירה את הדרשה מדאורייתא. עוד יש לומר ששם במסכת יבמות הכוונה שמכל מקום צריך עד אחד ועל פיו יכולים בית דין לעשות מעשה ולהשיא האישה שבעלה נעלם, אך לכאורה עדיין יש צורך בכל דיני עדות. אמנם, באיסורים התורה האמינה את האדם עצמו, ואף שהוא נוגע בדבר, ועל כן הוא דין חדש שגילו לנו רבותינו שכל אדם נאמן באיסורים מצד עצמו ללא צורך בעמידה בדרישות שבית דין דורש בעדות ממון, נפשות ועריות.

אמנם, זה עצמו צריך עיון, שהרי לשון רבותינו הוא 'עד אחד נאמן באיסורין', ויש לכאורה לחקור אם כוונתם לעדות ממש, או שמא כוונתם שאדם אחד נאמן באיסורין, והוא העד באותו נידון אף שאין בו דיני עדות ממש. ומה שדייקנו בדברי רש"י הוא כמובן אינו מספיק כלל, ויש להביא ראיות ברורות לדבר זה.

אכן, מצאנו בזה קצת מחלוקת, שבספר 'פלס חיים' על מסכת גיטין לרב חיים סופר (מצאצאי החת"ם סופר) כתב שאף בעד אחד שייך דין "כיון שהגיד" שוב אינו חוזר ומגיד, והסביר שם שהוא משום שדין "עד אחד נאמן באיסורין" הוא ודאי גדר של עדות ממש, ועל כן

כשהעד אומר משהו – אף שאינו בבית הדין, מכל מקום הגדה שלו חוץ לבית הדין היא כהגדת שני עדים בתוך בית הדין: "דבשלמא בדבר שצריך לגוף העדות בבית דין אז צריך גם להגדה בבית דין, אבל דבר שאינו בגוף העדות דבר שצריך בית דין אז הווה לפני אותו איש שבא לו העדות כמו הגדה לפני בית דין". אם כן, ברור שלדעתו הוא גדר עדות.

אמנם, בשו"ת בית שערים (יו"ד, רי"ד) הביא דבריו וחלק עליהם, וכתב שוודאי שאין כאן גדרי עדות כלל ודין "כיון שהגיד" לא נלמד אלא לעניין דיני ממונות ולא לעניין איסורין ולא שייך כלל בעד אחד, וגם בשו"ת משנה הלכות (ט"ז, כ"ג) העלה כדבריו שדין "עד אחד נאמן באיסורין" הוא מדיני נאמנות ולא מדיני עדות. גם בשו"ת אגרות משה (יו"ד ד', י"ד) כתב שדין נאמנות בעד אחד אינו מדין קבלת עדות כלל. אמנם, מצאנו בזה גם שיטה אמצעית, שדעת החוות דעת (יו"ד, קפ"ה, סק"ה) שדין "כיון שהגיד" שייך אף בעד אחד אך דווקא אם הגיד בפני בית דין, שאם לא אמר בפני בית דין יכול לחזור ולהגיד.

נראה לבאר שלדעת הפלס חיים' דין "כיון שהגיד" הוא דין בעדות, ועל

כן הוא שייך בכל עניין – ואף בעד אחד, שכל מקום שיש עדות יש דין זה. אמנם, דעת ה'בית שערים' שאכן הוא דין בעדות, אך לא בכל עדות אלא דווקא בעדות ממון וכדו' שבזה למדו גזירת הכתוב שיש דין זה, ובאמת בכל עדות שהיא בגדר מה שחייבה תורה דין "כיון שהגיד" יש בה כלל זה; אמנם עד אחד אינו מוגדר כגדר של עדות על ידי התורה אלא הוא גדר של נאמנות. אולם דעת החוות דעת (וכן הוא בשב שמעתתא, שמעתתא ז', פרק ח') שדין "כיון שהגיד" הוא דין בבית דין ולא בהגדה עצמה, שכל שהגיד בפני בית דין שוב אינו חוזר ומגיד, ועל כן אף אם בעד אחד אין גדר עדות כלל, מכל מקום, יהיה בו דין "כיון שהגיד" שהרי אומר דבריו בפני בית דין.

לפי הנ"ל יוצא שדעת רוב האחרונים היא שאין כאן גדר של עדות כלל בעד אחד אלא הוא דין בנאמנות בלבד, ונראה ברור שלשם נוטים הדין והסברה, שהרי פסק הרמב"ם בהלכות עדות (ה', א"ג) על פי מה שאמרו במסכת יבמות (קכ"ב) שמה שבית דין מקבלים עד אחד הוא אף אישה או פסול, וכן מצאנו אף בפסולים אחרים שכתבו שאין הם שייכים בדין עד אחד נאמן באיסורין: הלא המאירי (יבמות פ"ז): כתב שבעד

אחד נאמן באיסורין מקבלים אף עדות עבד ועדות אישה, והריטב"א במסכת נדה (מ"ב): כתב שסומכים עליהם אף לעניין חילול שבת; הפנייהושע למסכת כתובות (כ"ה): כתב שאף עדות קרובים מקבלים, ובמאירי שם (כ"ג): כתב שאף מי שלעולם לא הייתה לו חזקת כשרות כשר מדין עד אחד נאמן באיסורין, ובמילתא דעבידי לאיגלווי כתב רש"י במסכת סנהדרין (ל':, ד"ה 'בעדות') שאף הבעלים עצמו נאמן אף שנוגע בדבר, ובהלכות שחיטה (י', י"ד) כתב הרמב"ם שאף אם יש לו הנאה בעדותו נאמן הוא.

מכל הנ"ל נראה ברור שאין כאן דין עדות אלא דין נאמנות בלבד, ועל כן פסק הרמב"ם בהלכות עדות (י"א, ז'): "עד אחד נאמן באיסורין אף על פי שהוא פסול לשאר עדויות, שהרי רשע בעבירה ששחט שחיטתו כשירה ונאמן לומר כהלכה שחטתי, אבל החשוד על דבר אינו נאמן על שלו אבל נאמן הוא על אחרים". פסול רשע הוא פסול בדיני עדות ועל כן אין הוא שייך בדין עד אחד נאמן באיסורין, אך אם הוא חשוד יש לחשוש לזה ואין עד אחד נאמן בשלו בכגון זה, והוא הדין והוא הטעם, שכיוון שדין "עד אחד נאמן באיסורין" אינו מדיני עדות אלא מדיני נאמנות אם כן

אין להאמין למי שהוא חשוד בעניין מסוים, שבאותו עניין אין הוא נאמן.

דין זה שעד אחד נאמן באיסורין הוא אף לאיסורי דאורייתא, והדבר מוכח מהדוגמאות שהביא רש"י כמובא לעיל, וכן ברור מדברי תוספות במסכת גיטין (ב' : ד"ה 'עד') שלמדו דין עד אחד נאמן באיסורין ממה שנאמר 'וספרה לה' לעניין נדה, וכן כתב הרמב"ן במסכת חולין (י' : ד"ה 'עד'), וכן הוא בתוספות הרא"ש למסכת עירובין (נ"ט., ד"ה 'תחומין'), וכן משמע מהריטב"א במסכת נדה הנ"ל, וכן כתב הר"ן (מפורש בתשובה, סימן כ"ד), ואף שבפני יהושע למסכת גיטין (ב' : ד"ה 'אימר') כתב שדעת הרמב"ם שעד אחד נאמן באיסורין נלמד ממעשים בכל יום, מכל מקום, מה שכתב שם הוא רק משום שדעת הרמב"ם להתיר בכל ספק דאורייתא – מדאורייתא, ואם כן מה שהצריכו נאמנות עד אחד הוא רק מצד מה שאסרו ספיקות דאורייתא מדרבנן, עיין שם. יוצא לנו שהכל מסכימים שנאמנות עד אחד באיסורין היא אף בדאורייתא.

אמנם יש להקשות על כך ממה שכתב המאירי במסכת יבמות (פ"ז:) שמכל מקום גוי אינו נאמן אף באיסורין,

ובאמת שכן הוא אף דעת הרי"ד בתשובותיו (סימן ע"ח) וגם בשו"ת הר"ן (סימן כ"ה) כתב שדברי הבאי הם לומר שהגוי נאמן באיסורין ואין כדאי להשיב עליהן. לכאורה, מדוע לא נאמין הגוי באיסורין כפי שאנו מאמינים כל פסולי עדות? אמנם מקור דין זה הוא במסכת בבא קמא (ק"ד:) ושם נתבאר שבדאורייתא אין להאמין לגוי אפילו מסיח לפי תומו, ורק בעדות אישה או בשבויה הקלו חכמים לקבל עדותו. מכל מקום משמע משם שלכל הפחות יש לקבל עדות גוי מסיח לפי תומו בדרבנן, וכן הסיק הר"ן (שם) שכתב שהסומך על כך יש לו על מה לסמוך אף שהוא עצמו לא פסק כן למעשה כיוון שלא ראה מי שיאמר כן מפורשות. מכל מקום ראינו שבדאורייתא אין לסמוך על גוי. עדיין, דבר זה אינו ברור, שהרי הריב"ש בתשובה (סימן תל"ג) כתב שיש לסמוך על גוי אף בדאורייתא אם הוא אומן דלא מרע נפשיה או שהוא מילתא דעבידא לאיגלווי שעל כן לא ישקר, והש"ך (יו"ד, צ"ח, ב') הביא דבריו. עוד כתבו הש"ך (יו"ד, שי"ג, סק"ד) והט"ז (יו"ד, קכ"ב, סק"ד) שאפשר לסמוך על דברי גוי מסיח לפי תומו באומדנא בלבד כל שברור שאין לו עניין לשקר, והוכיחו כן מפסקי השולחן ערוך שם. על כל

זה יש להוסיף שמה שאסרו להאמין לגוי מסיח לפי תומו במקור הדברים שם בגמרא הוא לעניין גזל דאורייתא, שעל פי עדותו מחייבים אחרים, וכיוון שהוא דיני ממונות שמא החמירו. אמנם, באיסורין, אף שמחמירים לכתחילה כמוכח מכמה פוסקים, מכל מקום אפשר לקבל אף עדות גוי לפי הצורך ולפי העניין. אם כן, הוא כפי שאמרנו שמאחר ודין עד אחד נאמן באיסורין אינו בגדרי עדות אלא בגדרי נאמנות בלבד, על כן יש מקום להקל בו לעניין קבלת עדות פסולים, ואפילו גוי.

ביסוד עניין זה שדין עד אחד נאמן באיסורין הוא מדין נאמנות ולא מדין עדות, נראה להסביר על פי מה שכתבו בתוספות הרא"ש למסכת גיטין (ב' :), ד"ה 'עד') שעדותו של עד אחד אינה עדות ממש אלא גילוי מילתא בעלמא הוא, ודברים אלו נראה להסביר על פי מה שכתב הגר"מ פיינשטיין בתשובה (יו"ד א', ס"ה) בחילוק שבין מעשה קבלת עדות על ידי בית דין לבין קבלת עדות עד אחד שלא בפני בית דין :

"והנבון לעניות דעתי בזה, דהחילוק בין ממון לאיסורין, דבממון הצריכה תורה ב' עדים ובאיסורין סגי בעד אחד, הוא שהתורה לא נתנה כח לעד אחד

שעל פי דבריו יתחדש דבר חדש, אף שיש לכל ישראל חזקת כשרות שלא ישקר ולא יעבור באיסור להעיד שקר דמטעם זה נאמן באם הם שניים. והטעם, דכיוון שוודאי ידוע שיש גם משקרים או טועים בדדמי בעולם ואין ידיעה מהגדת אנשים ידיעה ברורה וכל אדם מסתפק בשמועתו וכשיספר לאחרים מה ששמע לא יאמר שכן יודע אלא שכן שמע, ויש גם לפעמים שמתחילה האמין לשמועתו ואחר כך נתעורר מעצמו או אחרים הסבירו לו שאין להאמין בזה ששמע, לכן אף שוודאי המשקרין והטועין בדדמי הן מועטים ומחמת זה יש טעם גדול לסמוך ולהאמין משום דיש למיזל בתר רובא ולכן נאמן באיסורין, מכל מקום כיוון דהוא מלתא דתליא בהבנת הלב שיש שיאמינו ויש שלא יאמינו ויש אף שעתה יאמינו אבל למחר לא יאמינו משום שישמעו מאחד שיבטל נאמנותו או שיאמר ההיפוך, לכן חידשה תורה שלא יוכלו בית דין לדון בדיני ממון על פי עד אחד משום שבדיני ממון אינו כהוראה, שהוא רק גילוי הדין בעלמא אלא שצריכין לעשות מעשה דין... ואם כן נמצא שהפסק דין הוא חידוש דבר שצריך עתה להתחדש בבית דין על ידי העדים ואי אפשר להתחדש שלא בידיעה ברורה... אבל נאמנות אינו בגוף

הדבר ולכן הוא עלול שהרבה יפלוגו מלהאמין וגם דעתו אפשר שיתחלף כידוע, לכן אין זה ידיעה ברורה וגם מה שמבורר אינו כמפורש והוא ספק בעצם, אין לחדש בידיעה כזו דבר חדש ולכן אין יכולין לדון דיני ממונות על פי עד אחד.

ובאמת לפי זה גם מה שדנין על פי שני עדים אין דנין מחמת שהוברר בברור בהגדתם, שנאמנות אינה ידיעה ברורה ואינה בגוף הדבר אלא שהוא חידוש התורה לדון בנאמנות דשני עדים ואלימי ב' עדים לחדש דבר בעדותן ולכן בעי דווקא בגדר הגדה ובכל הלכות הגדת עדות... ובעד אחד לא נתחדש זה, ולכן אף שיש חזקה להאמינו אבל מכיוון שאינו בגוף הדבר ואינו ברור גמור אין לו כח לחדש על הבית דין שידונו על פיו. אבל באיסורין – לומר שחתיכה זו היא שומן, שאין כאן חידוש דבר רק גילוי מלתא מה שהוא מתחילה, מועיל אף ברור דנאמנות מחמת חזקת בני אדם שאין משקרין ואין טועין אף שאינו בגוף הדבר, דרק לחדש דבר אין יכולין על ידי ברור דנאמנות, אבל לגלות מה שהוא כבר – מועיל גם ברור חזקת נאמנות כמו ברור שבגוף הדבר. ואם כן הוא רק באינו מחדש כלום בהגדתו כמו באומר שהוא שומן שלא נעשה חיוב

מחמת זה לאוכלו, אבל לעשות חיוב בהגדתו הוא ודאי חידוש ואינו יכול גם באיסורין כמו בממון. ורק בסתם הגדה יש חלוק, דבממון לעולם הוא חידוש דבר ובאיסורין אינו מחדש כלום אבל כשהוא לחדש דבר אינו נאמן גם לאיסורין.

ודברי הגרמ"פ כקילורין לעיניים, והוא ממש מה שכתבו תוספות הרא"ש הנ"ל שהבאנו. גם נראה להביא עוד ראייה לדבריו ממה שכתב הריטב"א במסכת ראש השנה (כ"ב., ד"ה 'אם') שלא אמרו עד אחד נאמן באיסורין אלא במעיד על האיסור ולא במעיד על האדם, ונראה להסביר שכוונתו כמו שכתב הגרמ"פ, שיכול אדם לגלות מציאות על פי דבריו, אך אין הוא יכול לקבוע דינו של אדם על פי דברו היוצא מפיו.

הנה, היינו יכולים להאריך עוד הרבה בדין עד אחד נאמן באיסורין, במה שנחלקו הראשונים אם הוא דווקא להקל או גם להחמיר, ובמה שאינו יכול לאסור של חברו, ובאתחזק איסורא ולא אתחזק איסורא, ודין בידו וכן במקרה שהוא מילתא דעבידא לאיגלווי, ובחידושו של הרמב"ן שאם נאמנת על עצמה נאמנת אף לבעלה, ועוד כהנה וכהנה נושאים הקשורים לענייננו, אך אין כאן

שומר כשרות על ענייני כשרות. דבר זה הוא מחלוקת תנאים במסכת בכורות (ל"ה.), שדעת רבי מאיר שהחשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו כלל, אך רשב"ג פסק שהחשוד על הדבר אינו נאמן על שלו אך נאמן הוא על של אחרים כיוון שאין אדם חוטא ולא לו.

כבר הבאנו לעיל שפסק הרמב"ם בהלכות עדות (י"א, ח') כרשב"ג (והראב"ד שם ובהלכות מעשר (י"ב, י"ז) השיגו משום שפסק כרבי מאיר), ולהלכה אף השולחן ערוך (יו"ד, קי"ט, ז') פסק כרשב"ג, ומכל מקום יוצא מכל הנ"ל שרק על של אחרים הוא נאמן אך אינו נאמן על שלו. אם כן, אין להאמין אדם שאינו שומר תורה ומצוות על מה שאומר בענייני כשרות שבתוך ביתו.

אמנם, במסכת חולין (ג') אמר רבא שמותר לבדוק סכין שחיטה וליתנה ביד מומר אוכל נבילות לתיאבון ולסמוך על שחיטתו, ופירשו שם (ד'). שכיון שיש בידו היתר לא שביק היתרא ואכיל איסורא, ואין לחשוש שמא אחר כך לקח סכין אחרת, והנה, הר"ן בתשובתו הנ"ל (סימן כ"ה) כתב שלא לסמוך על מומר אוכל נבילות לתיאבון האומר על בשר מסוים שהוא בשר שחוטה, אך הרשב"א בתשובה (א', ת"ל) כתב על

המקום להאריך. הכלל היוצא מכל זה הוא אחד: שלרוב המוחלט של ראשונים ואחרונים דין עד אחד נאמן באיסורין הוא דין בנאמנות שאינו מצריך גדרי עדות החמורים, ויש להאמין עד אחד אף בדאורייתא, ואפילו פסולים ואפילו רשעים. אם כן, לכאורה יש יסוד של נאמנות אף למי שאינו שומר תורה ומצוות, ופתחנו פתח כחודו של מחט לסמוך על דבריו של אדם כזה. אמנם, עדיין יש לדון בדבר מצד דיני חשוד, כפי שיתבאר.

פרק ד': חשוד לדבר אחד

כבר נתבאר בדברינו בפרק א' שלענייננו אין אנו רואים מי שאינו שומר תורה ומצוות כמומר לכל התורה כולה, אלא כמומר לדבר אחד בכל אותם הדברים שאין הוא מקפיד עליהם לשומרם כמצות התורה הקדושה. אמנם, גם אם אין הוא מומר אלא לאותו דבר עצמו, הרי יש לכך השלכות על מידת נאמנותו באותו עניין, ואף שעד אחד נאמן באיסורין הרי זהו לעניין שלא נצריך גדרי עדות כפי שנתבאר, ומכל מקום נאמנותו היא מצד האומדנא, וכל שהוא חשוד לאותו דבר לכאורה אין מקום לאותה אומדנא, ואין להאמינו. כך, לדוגמה, לא נוכל להאמין מי שאינו

פי סוגיה זו שנאמן מומר אוכל נבילות לתיאבון לומר שלקח בשר שחוטה ממקולים שמוכרים שם שחוטה ונבילה גם יחד, שכיון שיכול לקנות היתר לא שביק היתרא ואכיל איסורא כדלעיל, ולכאורה נחלקו בזה אם יש לסמוך עליו כבסכין אם לאו.

מבל מקום, נראה ברור שאין כאן מחלוקת כלל, שהרי שם בגמרא שאלו מדוע אין לסמוך על שחיטת מומר לתיאבון אם לא בדקו הסכין קודם לכן, ותירצה הגמרא שלא יטרח בבדיקת הסכין אם אין היא מוכנה, ולאחר מכן הביאה הגמרא ראייה לדברי רבא מזה שחמצן של עוברי עבירה מותר מיד לאחר הפסח כיוון שהם מחליפין חמצן עם הנוכרים על מנת שלא לעבור בחמץ שעבר עליו הפסח, והקשו הראשונים: מה הבדל יש בין טרחה של בדיקת סכין לבין טרחה של החלפת חמץ? ותירץ הרמב"ן (שם): "דגבי סכין לא טרח שמא לא ימצא סכין בשעת צרכו ונמצא שאינו אוכל נבלתו לתאוותו, אבל לגבי מחליף – כמה מחליפין יזדמנו לו היום או מחר ואינו חושש לאכלה מיד, הלכך נותן דעתו ומחליף ודאי", וכן הריטב"א (שם): "דעיכוב קל מתעכב לשחוט כראוי אבל לטרוח לתקן הסכין אם ימצאנה פגומה או

לחזור אחר סכין אחר לא טרח, והא דחמצן של עוברי עבירה דמייתי עלה להא דשחיטה דמיא, שצריך להתעכב קצת אבל אין בו טירחא, דבחיפוש קל ימצא מי שיחליף לו". וגם הר"ן כתב כן: "לא דמי האי טירחא להאי טירחא דסכין אם לא יכול לתקן אותו בשעתו יצטרך להימנע מלאכול בשר, אבל לגבי חמץ – הרבה מחליפין ימצא היום או מחר ואין לו קפידא לאכול לאלתר מחמץ זה, שהלחם מצוי הוא".

מבל הנ"ל נראה שכל הראשונים מסכימים שיש לחלק בין טרחה מרובה לבין טרחה מועטת, והוא מחויב מתוך הסוגיה ולא ייתכן שיחלוק בזה הר"ן, וגם העיד על עצמו שאינו חולק בכך, ואם כן נראה שמחלוקתו עם הרשב"א היא בפרטי המקרה הנדון ולא בפקס ההלכה. הרשב"א שם דיבר במקרה שיש במקולין בשר שחוטה ובשר נבילה ואין טרחה מרובה דווקא בקניית בשר שחוטה, ואילו הר"ן לא דיבר במקרה זה אלא בסתם אם אפשר לסמוך שקנה בשר שחוטה, ובסתם ללא שנדע שאין לו בזה טרחה ודאי אין לסמוך שכך עשה.

הנה, לעיל הבאנו את דברי הרמ"א לעניין מומר אוכל נבילות לתיאבון (יו"ד, קי"ט, ב'), שכתב שלא נקרא

חשוד כלל, והט"ז (יו"ד, קי"ט, סק"ד) והערוך השולחן (יו"ד, קי"ט, סעיף י"ג) תמהו על דבריו שהרי לא ייתכן שהחשוד לכשרות יהיה נאמן לענייני כשרות שבתוך ביתו! אמנם, מעיון בדברי הרשב"א בתשובה (א', ת"ל) שממנו מקור דין זה נראה ברור שאכן כוונתו להקל, וזה לשונו שם:

"שאלת: מי שהוא חשוד באחת מן העבירות שבתורה אם נאמן באיסורין אם לאו? תשובה: נאמן הוא בשאר האיסורין, דהא קיימא לן בפרק קמא דחולין דמומר לדבר אחד לא הוי מומר לכל התורה, זולתי מומר לעבודה זרה ולחלל שבתות בפרהסיא דהוי כמומר לכל התורה. וכל שכן אם עושה לתאבון דמומר אוכל נבלות לתאבון בודק סכין ונותן לו לכתחילה, ואפילו שחט קודם שיבדוק לו סכין, בודק סכין אחריו, ואם סכיני יפה אוכלין לכתחלה משחיטתו. ונאמן הוא בלוקח מן המקולין שמוכרין שם בשר נבלה ושחוטה לומר מן הכשר לקחתי. ואפילו מן הסתם בלא אמירתו נאמר כן משום דלא שביק היתרא ואכיל איסורא. ואפילו במקום דאיכא טירחא דהליכה וכדמוכח ברייתא דחמצן של עוברי עבירה דקתני אחר הפסח מותר מפני שמחליפין... וכל שכן במה שאינו בידו שנאמן לומר בשל אחרים זה מותר,

דכל שאינו טורח בו כבדיקת הסכין נאמן. ומומר לערלות אוכלין משחיטתו ובלא בדיקת סכין, דמשומד לדבר אחד אינו מומר לכל התורה ונאמן הוא לכל איסורין. ומה שאמרו דגולנין אפילו דרבנן פסולין לעדות ולאחר הכרזה וגולן דאורייתא פסול אפילו שלא בהכרזה, היינו לעדות דעלמא שצריכה עדות כשרים שנים מדכתיב: 'אל תשת ירך עם רשע להיות עד חמס', אבל באיסורין שאפילו אשה ועבד ושפחה כשרין בהן, אפילו מומר לדבר אחד כשר לדבר אחר שלא הוא, ואפילו חשוד לעבירה דלא משמע להו לאינשי שהוא אסור, כשר הוא לכל".

מדברי הרשב"א ברור מהו טעם ההיתר במומר אוכל נבילות לתיאבון, שבאמת אין דינו כחשוד דעלמא משום שמומר אוכל נבילות לתיאבון לא שביק היתרא ואכיל איסורא, ובעניין זה אין לחושדו, וכפי שבאמת מסכימים הכל, וכן נראה מדברי הש"ך (יו"ד, קי"ט, סק"ו) והפר"ח (שם).

והנה, לכאורה היה מקום לחלק חילוק אחר, שכל שהוא עניין של הפסד ממון כמו בחמצן של עוברי עבירה בזה אמרו שלא שביק היתרא ואכיל איסורא, אך במה שהוא טרחת הגוף כגון בדיקת

שאינן טרחה גדולה בכך ששיג ההיתר במקום האיסור, ועל כן אפשר להאמינו במקום שהטרחה אינה גדולה, ובמקום שהטרחה היא גדולה יש לחשוש שמא לא שביק איסורא.

ועל כל זה יש תמיהה גדולה מדברי ערוך השולחן (יו"ד, קי"ט, י"ג) שהחמיר בזה מאוד וכתב שאף אם בבית המומר יש היתר ואיסור אין לסמוך על דבריו ולאכול עמו אם אומר שאוכל ההיתר: "דאיך נסמוך על זה, אולי אין ההיתר טוב כהאיסור, וחלילה להתיר לאכול אצל איש כזה אם האוכל אינו יודע בבירור שמאכל זה כשר הוא בוודאי". לא זו בלבד שנראה ערוך השולחן כסותר לכל מה שאמרנו לעיל, אלא שאף סותר פסקי עצמו, שהרי בשולחן ערוך בהלכות שחיטה (יו"ד, ב', ד') פסק על פי מה שכתב הרשב"א בתורת הבית (בית א', שער א') שביש לו שני סכינים ואומר ששחט בסכין הברדוקה, או שיש מומחים לשחיטה בעיר ואומר שהם שחטו העוף בשבילו, שהוא נאמן, והערוך השולחן לא חלק בזה כלל שם (סעיף ה'), ומדוע לא יחשוש כאן כפי שחשש במי שיש לו היתר ואיסור בתוך ביתו ואומר שבישל ההיתר?

אולי רצה לומר שאין לאכול בבית

הסכין אין לסמוך. מצאנו במאירי שהתייחס לזה, וזו לשונו: "מכאן הורו קצת חכמי הדור על משומד אוכל נבלות לתאבון שכל שנמצאת בשר שחוטה בידו, אם היו שם טבחים ישראלים, נאמן לומר מן השחוטה לקחתי, וכן אם היה בידו עוף שחוט, אף על פי שאין דרכו לימכר במקולין, אם יש אנשים כשרים ומומחין במדינה נאמן לומר מומחה שחט לי, ואין צריך לפרוט את השוחט – חזקה כל שאפשר לו לעשות בהיתר עושה. ומכל מקום חוכך אני בזו שניה להחמיר, שאין זה דומה לחמצן של עוברי עבירה שהרי אלו אינן באין באיסור זה מצד תיאבון אלא מצד חסות ממנו, וכל שאפשר להם לטרוח אחר ההתר ובלבד שלא יפסידו עושיין, אבל משומד שתיאבנו ממהרו היאך הוא טורח לחזור אחר מומחה לשחוט והרי בתיקון הסכין אינו טורח? ומכל מקום בבשר שחוטה, הואיל ומקח הוא ויש שם טבחי ישראל הרי אין בזה איחור גדול, והדין נותן להאמין בו".

מובל הנ"ל יוצא לנו לדינא, שהחשוד לדבר אחד אין להאמין בו כלפי עצמו אך אפשר להאמינו כלפי אחרים, וגם לגבי עצמו – אם הוא מומר אוכל נבילות לתיאבון דעת הרמ"א ועוד אחרונים שאיננו כחשוד דעלמא אם אפשר לומר

העבריינין, אף שאפשר לאכול משחיטתו. עוד אפשר לומר שהדבר תלוי בשיקול הדעת, והערוך השולחן ידע שבזמנו האומרים כן כלל אינם מקפידים בדבר ויש לחושדם, ומי שמראה שיש לו סכין בביתו או שיודע שם המומחה, יש רגליים לדבר שדואג לענייני כשרות ואפשר לסמוך על דבריו, מה שאין כן כשטוען בסתם שיש בביתו היתר.

מבבל מקום, מה שנראה מכל זה הוא שבמומר אוכל נבילות לתיאבון בסתם יש לאסור, אך בסברה ובאומדנא יש מקום גדול להתיר להאמין לדבריו, וכפי שכתבו האחרונים, ואי אפשר תמיד לתת בזה כללים ברורים. לפעמים תלוי הדבר בשיקול הדעת של האורח, אך מכל מקום אי אפשר לומר שבכל עניין יש לאסור להאמין למומר אוכל נבילות לתיאבון, אלא הכל לפי העניין. בקובץ תחומין (כ', 204-209) כתב הרב אברהם וסרמן שבחשש לשקר יש לבחון כל מקרה לגופו, וקשה לתת בזה כלל. מכל מקום, אם אין בזה טרחה גדולה ואין הוא מומר להכעיס, יש לומר שלא שביק היתרא, ובלבד שיש אומדנא שאכן כך אותו אדם נוהג.

פרק ה': נאמנות בימינו

ועתה הבוא נבוא לנידוננו, במי

שמתארח אצל מי שאינו שומר תורה ומצוות, ושואל את פיו אם קנה במקום כשר אם לאו, ואותו אדם עונה לו כי ודאי כל האוכל שקנה הוא ממקומות כשרים ואין לחשוש כלל – האם יכול האורח לסמוך על דברי המארח בכגון זה? הנה אם המארח הוא מומר אוכל נבילות להכעיס, דהיינו: יש לו שנאה כלפי הדת או אחת ממצוותיה, והתרחקותו מהדת הינה עקרונית, ודאי שאין לסמוך עליו כלל בכל מה שאומר. אמנם, אם הוא מומר לתיאבון, והוא אינו שומר כשרות כיוון שיש בזה הפסד ממון או טרחה יתירה – בזה יש מקום להקל אם במקרה המסוים שבו מדובר שיקולים אלו כלל לא היו גורם בהכרעה. במקרה כזה אין חשד, וחזרה נאמנות עד אחד באיסורין למקומה, ויש להאמין למארח בכל אשר יאמר.

הנה, הרב וסרמן במאמרו הנ"ל כתב במסקנתו שאם אומר 'קניתי במקום כשר' שיש לסמוך עליו כיוון שאפשר לבדוק אחריו והוא ירא שמא ייתפס בקלקלתו. אמנם, מסקנה זו נראית תמוהה, שהרי הוא עצמו כתב בתוך מאמרו שכיום, שמקומות הקנייה הם המוניים ויש כמה קופות, קשה לסמוך על היתר זה, ובוודאי דבריו צודקים, ומדוע כתב להלכה לסמוך על סברה זו?

אלא נראה כדברינו לעיל, שאין לסמוך על דברי מומר לתיאבון אלא במידה ויש לנו חזקה אחרת דלא שביק היתרא ואכיל איסורא וכדומה, וכפי שאמרנו לעיל שהכל לפי העניין, שאם נראה ברור למתארח שהמארח דובר אמת, יכול להאמין לו ולקבל דבריו.

אין זה דומה למה שכתב ערוך השולחן, ששם מדובר שיש למארח שחוטה ונבילה בבית לצורך עצמו, והאורח סומך על דבריו שעתה מגיש לו דווקא השחוטה, והמארח והאורח אוכלים יחד ושמה ירצה המארח דווקא לאכול את הנבילה באותה שעה, ועל כן אין לסמוך עליו כלל. אמנם, כשהמארח קונה האוכל במיוחד לצורך האורח, שיודע שהוא מגיע ביום מסוים ולצורך כך קונה האוכל, ולטענת המארח הוא התאמץ לקנות בשבילו דווקא אוכל כשר – בזה לא דיבר ערוך השולחן, ואף אם דיבר בזה, הלא רבים מהאחרונים לא כתבו כדבריו אלא הקלו יותר, וכבר הערנו שגם ייתכן שהמציאות בזמנו של ערוך השולחן הייתה שונה.

בנוסף, נראה שאין דבר זה דומה למה שכתב הגר"מ פיינשטיין (יו"ד ב', מ"ג) שאין לקנות בשר ממי שאינו שומר תורה ומצוות גם אם יודעים שבטבעו

אינו משקר, וטעמו, משום שהיא חזקה העשויה להשתנות. אמנם, זהו באדם המוכר בשר לרבים, ובקביעת חזקה כללית לאורך ימים ושנים על פי מה שיודעים בטבעו שאינו משקר, וגם יש לו יצר הרע לתאוות בצע באם יוכל למכור בשר טרף על מנת להגביר את רווחיו, ומכל הטעמים הללו ודאי שייך לאסור כפי שפסק שם. הלא מעשה שהיה כך היה באדם שומר תורה ומצוות בקהילת מאנסי, שלאורך עשרות שנים האכיל את נאמני חנותו נבילות וטריפות, ואם בארזים כך, באזובי הקיר לא כל שכן שיש לחשוש. אמנם, בענייננו אין כאן קביעת חזקה לאורך זמן, והכל לפי העניין ולפי מה שרואה האורח בביתו של המארח, וגם לכאורה אין כאן הפסד כספי ניכר (ברוב המקרים), ועל כן אין לחשוש לכל זה, והחכם ודאי עיניו בראשו לחשוש אם לדעתו יש כאן חשש סביר שהמארח מכשילו באיסורים.

על פי זה, הבה נבחן את המצב בארצנו הקדושה. רוב ככל יצרניות המזון הגדולות מייצרות מזון עם הכשר, בין כזה ובין אחר, וכן המזון הנמכר בחנויות הוא רובו ככולו כשר. אם כן, בין מבחינת הטרחה שבקניית מזון כשר ובין מבחינת ההפסד הכספי

הכרוך בחיפוש אחר מזון כשר, אין כאן חשש כלל, ואין לחשוש שהמארח שביק היתרא ואכיל איסורא, ולפעמים שכרוכה אף יותר טרחה במציאת איסור מאשר במציאת היתר. על פי כל הנתונים הללו נראה ברור שכאן בארץ הקודש הסברה דלא שביק היתרא ואכיל איסורא שייכת במקומות רבים, ורבים מהציבור שאינו שומר תורה ומצוות הוא מומר לתיאבון בלבד, ואם כן יש לסמוך על דבריהם במקום שאומרים שקנו במקום כשר.

על כן, אדם שומר תורה ומצוות המתארח אצל אדם שאינו שומר תורה ומצוות, יכול לסמוך על דברי המארח אם בקרבת מקום המארח יש חנויות כשרות, שהרי המארח לא שביק היתרא ואכיל איסורא. אמנם, ודאי צריך לשאול את המארח היכן קנה, ואין לסמוך על כך שודאי קנה אוכל כשר (יש לכך יוצאים מן הכלל, וכפי שנדון בהמשך התשובה), ואם אומר שקנה במקום כשר והאוכל המוגש הוא כשר – אפשר לסמוך על כך, ובתנאי שהאורח מכיר בטביעות עינו שהמארח הוא בגדר מומר לתיאבון, דלא שביק היתרא ואכיל איסורא.

עדיין, לכאורה מה שאמרנו אינו כלל

גורף, שהרי כתב ערוך השולחן בהלכות שחיטה (יו"ד, ב', ט'): "וכל שאינו לא לתיאבון ולא להכעיסן כגון כשמונח לפניו כשירה ונבילה אינו מקפיד ליקח כשרה דווקא וכן אינו מקפיד ליקח נבילה דווקא, גם לדעה ראשונה אינו ככותי אלא שאין לו שום נאמנות כלל, ואפילו בדקו סכין ונתנו לו כששחט בינו לבין עצמו אסור לאכול משחיטתו שהרי בלא הקפדה יעשה נבילה אלא אם כן עמדו על גביו מתחלה ועד סוף, ולהרא"ש דינו כלהכעיס". ולכאורה, מצב זה המתואר בפנינו מתאים אף הוא למציאות הקיימת היום בארץ ישראל, ולכל הפחות יש לומר שאין להכליל ולומר על כל הציבור שאינם שומרי תורה ומצוות שהם לא שביקי היתרא ואכלי איסורא במקום שיכולים לאכול את שניהם. אם כן, אין יכולים לסמוך על כלל זה באופן גורף אלא אם כן יודעים כי המארח לא שביקי היתרא ואכלי איסורא.

אך מה שנראה לומר בכל זה, הוא שבאמת יש לומר כאן דבר חדש, ונקדים מה שכתב הרב הלל בן נפתלי הירץ בספרו 'בית הלל' על השולחן ערוך (יו"ד, ב', ב'): "מומר אוכל נבילות לתיאבון, ונראה דעכשיו בזמנינו שהוא חשוד לאכול נבילות לתיאבון, אין

חדשה והערוך השולחן וקבעו כי יש להחמיר יתר על המידה מפני הקלקול, כך שומה על החכמים שבכל דור לראות את מצב הדור ולשנות את הכללים, הגדרים והסייגים על פי המצב המתקדם בפועל.

הנהגה, אף שקשה להכליל, נראה לתאר את יחסם של אלו שאינם שומרי תורה ומצוות בארץ ישראל לדת בצורה הבאה: אמנם אין לומר עליהם כציבור כי הם לא שבקי היתרא ואכלי איסורא. מצד אחד הם מרגישים קשר מסוים לדת, מי יותר ומי פחות, ואין הם רוצים להתכחש לשורשיהם היהודיים, לאורח החיים היהודי וללוח השנה העברי, בצורה גורפת. אלו שאינם שומרי תורה ומצוות בכל אופן מעוניינים בתורה ובמצוות, אלא שהם מעדיפים להחליט על המינוח והמיקום המסוים שבהם תיקח היהדות חלק בחייהם. כיון שכן, לפעמים יעדיפו דווקא את האיסור על פני ההיתר, מטעמים שונים. אין לסמוך על כך שבכל עניין, במקום שהטרח מועטת, יעדיפו הם את ההיתר על פני האיסור.

אמנם, מתוך קרבתם לדת, ומתוך הכרת כבוד לדת ולאלו הרוצים באורח חיים דתי מלא, אדם שאינו שומר תורה ומצוות באופן כמעט גורף לא היה מכשיל אדם דתי ביודעין בעבירה

אוכלין ממנו שום דבר מאכל, שיש לחוש שיש בו חשש איסור לשום דבר שבקדושה, ומכל שכן שלא ליתן לו הסכין בדוק לשחוט ולאכול משחיטתו, ומי שעושה דבר זה בכלל מומר ייחשב לכל מילי, וזה פשוט". ובספר 'שמלה חדשה' (יו"ד, ב', י"ב), לרב אלכסנדר שור, כתב שכל האחרונים לא כתבו מזה, אך באמת החכמת אדם (כלל א', סעיף ז') הביא דבריו, וגם בבאר היטב (יו"ד, ב', סק"ד) ובשפתי דעת (שם, ס"ק י"ז) הביאו דברים אלו, וגם השמלה חדשה לא דחה דבריו מהלכה, אלא כתב שהמורה ידון בזה לפי עניין המומר ולפי חשש לפריצת גדר.

וקשה: הלא בגמרא, בראשונים ובשולחן ערוך קבעו כללים ברורים בעניין מומר אוכל נבילות לתיאבון, וכיצד בא הרב בית הלל ומחמיר יותר ממה שאמרו בהלכה? אלא שמכאן למדנו כלל גדול, שמה שאמרו ומה שהגדירו חז"ל אינו כלל קבוע ויתד בל תמוט, אלא יש לשנותו לפי המקום והזמן, לפי עניין המומר ולפי פריצת הגדר שבאותו הדור, ואין לדבוק אך ורק באותן הגדרות שקבעו חכמינו (ועל כן גם מה שכתב ערוך השולחן אינו בהכרח נכון בימינו אנו). כפי שבעיתות מצוקה החמירו רבותינו הבית הלל והשמלה

על ההלכה. יש לזכור כי במדינות המערביות (כפי שהן מכוונות על פי מדדים תרבותיים) שאנו חיים בהם היום רווחת מאוד הכרת כבוד לכל אדם באשר הוא; בכל מקום ישנה זהירות רבה בכבוד האדם, בכיבוד הערכים השונים שכל אחד אוחד בהם, ונעשה אף מאמץ עילאי ליצור סידורים נוחים לכולם על מנת שלא יצטרכו לשנות ממנהגייהם ומצרכיהם בכל מקום אליו הם הולכים. נברך אלוקינו שהגענו לרמה מוסרית כה גבוהה, והעולם הולך ומשתלם, אשרינו שזכינו לחיות בדור זה.

ומתוך הכרת כבוד לכל אדם ולאמונתו באשר הוא, וכן מתוך כך שאף אלו שאינם שומרי תורה ומצוות בין כה וכה מרגישים איזה שהוא קשר לדת ישראל, על כן נראה שכלל אין לחשוד בהם שהם משקרים בנוגע לענייני כשרות, אלא אם כן יש סיבה מסוימת לחשוד בהם, כמובן. כמו שבפוסקים מצאנו שבזמנים שונים שינו ההגדרה ההלכתית והחמירו על פי מה שראו בזמניהם ובמקומותיהם, כך גם אנו צריכים ליצור כאן דין חדש המתאים לזמננו ומקומנו. אף שהפוסקים הנ"ל שינו להחמיר, מכל מקום הרי עשו זאת משום חשש פריצת גדר, וכשם שאפשר לשנות הלכה זו מפני חשש פריצת גדר, נראה שאף איבה

והשכנת שלום בין אדם לחברו היא סיבה מספקת לשינוי הגדרה זו בימינו, ימי קיבוץ גלויות. הרמב"ן והרשב"א (מסכת חולין י', ד"ה 'עד') כתבו משם הירושלמי (ואצלנו לא נמצא) שהטעם שעד אחד נאמן באיסורין הוא שאם לא כן אין לך אדם שמתאכסן אצל חברו, ואם להלכתא גבירתא זו שעד אחד נאמן באיסורין זהו טעם מספיק, הלוא קל וחומר שלומר אוכל נבילות לתיאבון שמכל מקום יש לנו כר נרחב להקל בו, שטעם אהבה ואחוה ושלום ורעות, במקום שהמציאות מורה על כך שאפשר להקל, הוא טעם מספיק.

תבנא לדינא, העלינו שיש להקל להאמין לאדם שאינו שומר תורה ומצוות בארץ ישראל האומר שקנה במקום כשר, משתי סיבות עיקריות: (א) אין טרחה מרובה במציאת אוכל כשר, ולא שבקי היתרא ואכלי איסורא, וזה נכון לרבים מהציבור החילוני. (ב) נראה שיש לחילונים חזקה שלא יפגעו באמונתם של אחרים במזיד, ואם שאלום מפורשות אם קנו במקום כשר הם לא יכשילו על ידי שקר את המבקשים לשמור על חוקי הכשרות. אומדנא זו נראית נכונה במציאות שבארצנו הקדושה כעת. אמנם יש לחזור ולומר כי החכם עיניו בראשו לדעת מתי לסמוך

על כך ומתי אין לסמוך על כך, וקשה מאוד לתת בזה כלל לכל המצבים ולכל העניינים, וכשברור או שיש חשש סביר שהמארח אינו אומר אמת בנוגע למקור האוכל המוגש ודאי אין לאכול, ואף אם המארח מתבייש בכך. מכל מקום, שני יסודות חזקים להתיר העמדנו בדברינו על דרך כלל, ואידך זיל גמור.

פרק ו': כשרות הכלים בבית המארח

עד כה דיברנו על נאמנות המארח במידה והאורח שואלו בנוגע למקור האוכל – אם קנה האוכל במקום כשר אם לאו. המארח אינו אלא מעין 'שליח' להביא אוכל כשר לאורח, אך כל ענייני הכשרות אינם תלויים בו. האם ניתן לסמוך על כך שהאוכל שבבית המארח או שכלי המארח הם כשרים, אף ללא שעקבנו אחר מה שקרה להם במשך השנים ועל סמך עדותו של המארח בלבד? נראה בפשטות שהתשובה לכך היא שאין הדבר אפשרי כלל, ולא מפני שאיננו מאמינים לדבריו אלא מטעם אחר.

בתחילת סימן קי"ט ביוורה דעה (סעיף ב') כתב ערוך השולחן בלשון זו: "וזה שלא האמינו לעם הארץ על הטהרות אינו מפני העדר נאמנותו או שחשוד להכשיל אלא מפני שאינם בקיאים

בדקדוקי טומאה וטהרה כמו שכתב הרמב"ם בפרק י' ממטמאי משכב ומושב, עיין שם... וכן זה שאמרו במנחות דתכלת אינה נקחית אלא מן המומחה ולא מכל אדם אינו משום חשד אלא מפני חסרון ידיעה שמפני שיש קלא אילן הדומה לתכלת ואין כל אדם בקי להכיר בהן, או מפני שלאו כולי עלמא ידעי דקלא אילן אסור..." ולמדנו שאף אם אינו חשוד ואינו רשע אלא שומר תורה ומצוות באופן מלא, מכל מקום אין מאמינים לכל אדם כזה בכל עניין מפני שיש דברים שאינו מומחה להם, ובאותם דברים אין להאמינו. כן הוא בהלכות שחיטה (יו"ד, ב', ב') שפסק השולחן ערוך שמה שמאמינים למומר הוא דווקא אם יודעים שהמומר מכיר את הלכות שחיטה על בוריין, אך אם אינו יודע ההלכות ודאי שאין לסמוך על שחיטתו, ולא משום שהוא מומר אלא משום שאינו בקי, וזה פשוט. אם כן, לכאורה, כל מה שבבית המארח צריך לחשוש שמא הוא לא כשר או שבישלו בו מאכלים שאינם כשרים, ואם כן אין לאכול שם כלל. משום עניין זה ראינו לפרט בפרקים הבאים את הבעיות וחומרתן, ואם ניתן להקל בהן.

תחילה נדון על אודות הכלים. בכלים ישנם כמה עניינים, והראשון שבהם הוא

עניין הטבילה. אמנם כבר דשו בזה רבים ולא נסקור כאן את השיטות כולם, אלא נזכיר את עיקרי הדברים, שכיוון שרבים סוברים שאיסור אכילה בכלים שאינם טבולים הינו מדרבנן, ומכיון שאף יש להסתפק אם טבילת הכלים היא חובת המארח בלבד או גם חובת האורח, ומכיון שייכתן והימנעות מאכילה או דרישה מהמארח לטבול את כליו תהיה בה פגיעה ברגשות ויצירת איבה, מכל הטעמים הללו כבר כתבו רבים שיש להקל לאכול בכלים שאינם טבולים (כן שמענו בדברים שבעל פה מאת הגרנ"א רבינוביץ', והגר"א נבנצל, וכן פסק הגר"י אריאל בשו"ת באהלה של תורה (יו"ד, י"ט), וכן דעת הגרשז"א כפי שמובא בספר 'טבילת כלים'). נזכיר אף את דברי הגאון הרב שלמה זלמן אויערבאך שפסק בשו"ת מנחת שלמה (תנינא, סימן ס"ח) שכל שאין הטבילה בידו יכול לאכול מאותם כלים. אם כן, טבילת כלים אינה מעכבת, אלא אם ברור לאורח כי יכול בנועם הליכות לשכנע את מארחו לטבול את כליו.

אמנם, מצד מה שבלוע בכלים יש לעיין. ברור שכשאוכל מאכלים קרים שלא הגיעו לחום שהיד סולדת בו אין לחשוש לפליטת הכלים, אך באוכל מאכלים מבושלים חמים יש להסתפק.

ידוע מה שפסק השולחן ערוך (יו"ד, צ"ד) שכלי שאינו בן יומו אינו אוסר את האוכל בדיעבד, אך לכתחילה אין להשתמש בו. ומכיון שסתם כלים אינם בני יומן, וכתבו הפוסקים שכלל זה אומרים אף בכלי ישראל ולא רק בכלי גויים (עיין בשו"ת מהרלב"ח סימן קכ"א שהוא פשוט וקל וחומר מכלי גויים, וכן פסק בשו"ת יביע אומר (ה', יו"ד, ג') ובשו"ת ציץ אליעזר (י"ב, נ"ג)), על כן לכאורה אם יודע שהאוכל המוגש בפניו עתה הוא כשר אין צריך לחשוש לפליטת הכלים, שהרי סתמן אינן בני יומן ואינם אוסרים את האוכל. אך זה אינו פשוט כלל, שהרי כל מה שהתירו בכלי שאינו בן יומו הוא בדיעבד אם כבר הניחו האוכל על הכלים, אך לבוא לכתחילה ולסמוך על כך לכאורה קשה להתיר. בעלון שהתפרסם, הכרעת בית המדרש למעשה הייתה לאסור שימוש בכלים שבבית המארח.

אולם, לי היה נראה להקל מכמה טעמים, ועל מנת שלא להאריך אזכיר כאן רק שלושה מתוכם. הרשב"א בתורת הבית הארוך (בית ד', סוף שער ד') הסתפק אם הישראל אמר לגוי לבשל לו והגוי בישל בקדירתו מאכל בשביל הישראל אם גם בזה יש הגזירה שגזרו על קדירה שאינה בת יומה אטו בת

יומה, ומביא שם הגמרא ממסכת חולין (ו'). שמסיקה שאם אמר לאישה החשודה עשי לי משליכי, אף שהיא הולכת ומבטלת איסורים לכתחילה ולא הוא, מכל מקום "כיוון דאמר לה עשי לי משליכי כמאן דעריב איהו בידיים דמי". על כן פסק הרשב"א שם: "ולפיכך נראה לי דאסור לומר לגוי לאפות לו פת ולעשות לו מרקחות, דכמו שמבשל הוא בכליו של נכרי בידיים דמי ואסור, ואפילו בדיעבד כאילו עירב הוא את האיסור ובטלו בידיו", וכן פסק השולחן ערוך (יו"ד, קכ"ב, ו') וכל הפוסקים שאף באמירה אסרו נותן טעם לפגם.

אמנם, הלבושי שרד (שם) הסתפק אם כן הוא אף בעושה הגוי מעצמו לצורך הישראל, והביא מהש"ך (יו"ד, קי"ט, סק"כ) ומהשפתי דעת (יו"ד, ק"ג, ס"ק י"ד בסופו בשם מהר"ם מלובלין) ראייה אך לא כתב אם יש להוכיח משם להיתר או לאיסור. אכן, הגר"מ פיינשטיין דן בזה בתשובה (יו"ד ב', מ"א) ודעתו ברורה שם להיתר, שרק אם אומר לגוי לעשות כן יש לאסור כאילו הוא עושה כן, אך הגזירה לא שייכת כשאינו אומר, וכל שכן שאינה שייכת אם הגוי מכין האוכל לשניהם יחד.

עוד מצאנו סניף להיתר ממה שכתבו

התוספות במסכת עבודה זרה (סו:), ד"ה 'רבא' בעניין מרדה שבלע שומן טרף שאינו בן יומו, שכיוון שהגוי לא ישמע לנו שלא להשתמש בו יש להקל בו ואפילו לכתחילה. מדבריו שם משמע שככל שלא אפשר להחמיר, כיוון שלא ישמעו לנו, יש להקל אפילו לכתחילה בכלים שאינם בני יומן, והובא בבית יוסף סוף סימן צ"ז, ונפסק בשולחן ערוך (יו"ד, ק"ח, ג'). ומה שכתבו בשו"ת מנחת יצחק (ג', ס"ו) ובשו"ת ויען יוסף (יו"ד, ל"ו) לחלק בין פת לשאר דברים אינו מוכרח, ועל פי טעם התוספות לא נראה חילוק זה, וגם הם כתבו כמסתפקים, ואין כאן המקום להאריך.

על דברים אלו יש להוסיף שאין לחשוש לשאריות אוכל שנשארו על הכלים, שבמקומותינו נוהגים לשטוף הכלים היטב, ובפרט בפני אורחים, ואם כן לשאריות בעין על הכלים אין לחשוש כלל.

הטעם האחרון – והוא העיקר – שבסוף סימן קכ"ב הביא הבית יוסף דברים אלו בשם המרדכי:

"כשמוליכין הסכינים להשחית בבית האומן ומחזירן לבו ביום ליכא האי טעמא דספק ספיקא משום דבו

ביום החזירן, אם כן אם נשתמשו בהם היינו בו ביום בודאי, וליכא למימר ספק משום דלא נשתמש בו כלל דודאי רגיל להשתמש בו... והילכך צריך הגעלה, וכן אומר רבינו תם... ודוקא כשהניחן חצי יום בבית הגוי או יותר אבל לפי שעה לא... וכן יש ליזהר שלא להניח קדרות וקערות בבית הגוי ואפילו מקצת היום... וכתב עוד: שאם שכח יורה בבית הגוי עד למחרתו העמידנו על חזקתו ואימור לא נשתמש בה איסור, ועוד דאפילו נשתמש הוי ליה פגימה שאינה בת יומא, עד כאן. ומכלל תחלת דבריו הראשונים יש ללמוד כן שלא החמיר אלא משום דהחזירן בו ביום דליכא אלא חד ספק אבל אם החזירן למחר דאיכא תרי ספיקי ודאי שרו דלא עדיפי מכלי הגוים..."

לאחר מכן הביא דברי הארחות חיים:

"כתב בארחות חיים בשם הרא"ה: קדרות או קערות שלנו שעמדו בבית הגוי בלא סימן משהה אותם מעת לעת ומותר"

דברים אלו לכאורה תמוהים, שהרי מה שהתירו בכלים שאינם בני יומם הוא דווקא בדיעבד לאחר שהתבשל המאכל, ואילו מהמרדכי ומהאורחות חיים ברור שיהיה מותר אף להשתמש

בהם לכתחילה במקרה שהושהו בבית הגוי? מדוע הקלו כאן חכמים? אלא שהדברים מפורשים בראשונים שנראה שהקלו בכלים אלו כיוון שאומרים 'העמד כלי על חזקתו' ואין אנו יודעים בבירור שהתבשל בו איסור. בתורת חטאת (כלל נ"ט, סעיף ד') הרמ"א מוסיף אף טעם נוסף:

"מיהו נראה לענין דינא דבדיעבד שרי, דהא אינו ברור שנשתמש בו העכו"ם, ואף על גב דרגילות להשתמש בהו אינו יוצא מידי ספק, ועדיפא מכלי עכו"ם, ותדע דהא לדברי הרא"ה מהני בהו שהייה מעת לעת ואינו מהני לגבי כלי עכו"ם..."

המרדכי כתב שיש לומר ספק שמא לא נשתמש בו בדבר איסור, אך אין לומר שמא לא נשתמש בו כלל. למרות דברי המרדכי, הרמ"א חולק וסובר שאף שאין ספק זה מכריע, מכל מקום מידי ספק לא יצאנו ומחמתו אנו פוסקים לא רק שהמאכל מותר בדיעבד, אלא אף אפשר להשתמש בכלי לכתחילה. כלומר: שאר הספקות משווים לכלים מעמד של כלים שאינם בני יומם, אך מחמת ספק נוסף זה ניתן אף להתיר לכתחילה. כך גם מסביר הש"ך (יו"ד, קכ"ב, סק"ח) את דברי הרמ"א (יו"ד,

קכ"ב, ט') שמותר בדיעבד, שכוונתו שמותר לבשל בקדירה לכתחילה.

לפי מה שנתבאר יש כאן דין חדש, שכל מה שאמרו שסתם כלים אינם בני יומם הוא דווקא כאשר ידוע או קרוב לודאי שהתבשל בכלים אלו איסור, אך במקום שיש ספק אם השתמשו בכלים באיסור מעמידים הכלי על חזקתו ואין לחשוש, ולאחר מעת לעת, שהאיסור הוא מדרבנן, אפשר להקל להשתמש בכלים אפילו לכתחילה. כך גם מצאנו שפסק הרמ"א (יו"ד, ק"ז, א') לעניין ביצים שנתבשלו ונמצאת אחת מהן טריפה, שמאחר ויש שם כמה ספיקות אם אכן נאסר הכלי, על כן הכלי מותר ומעמידים אותו על חזקתו, והש"ך (שם, סק"ב) כתב בשם תשובת מהרי"ל (סימן קנ"א) שאין להתיר אלא דווקא לאחר מעת לעת כדי שיהא ספק דרבנן ובכך מקילים, כאמור לעיל¹. וכן פסק

1. רבים פסקו דין זה הלכה למעשה במקרים שונים. המהרש"ם (יו"ד, ל"ח) פסק כן לעניין כלים שהתבשלה בהם ספק טריפה, שאף שהבשר עצמו יש לאסרו, מכל מקום הכלים מותרים אפילו לכתחילה לאחר מעת לעת (ויש סתירה מדבריו שם לדבריו בסימן מ"א, והאחרונים טרחו ביישוב דבריו – כנסת הגדולה, יו"ד, א'; חקרי לב, יו"ד א', י"ד; שו"ת ברכה, יו"ד, ג"ה, ג'), וכן דעת המהרש"ך בתשובה (א, ע"ז) במקרה דומה. אף הנודע ביהודה (תנינא, יו"ד, כ"ג) והמהרש"ם בתשובה (ד, צ"ט) כתבו להקל כן, ועוד אחרונים.

הגרמ"פ בשו"ת אגרות משה (יו"ד ד', ו') לעניין כלים ששתמשים בהם על ידי חברות קייטרינג שונות ויש חשש שמא השתמשו בהם באוכל שאינו כשר, שמותר להשתמש בכלים מחמת הספק, ואפילו לכתחילה אין לחשוש לזה כלל, עיין שם.

החיד"א בספר שו"ת ברכה (יו"ד, נ"ה, ג') כתב להקל עוד בזה:

"בענין העצמות – קולית וצומת הגידים וגף – דע כי איסורם מחמת ספק: הקולית, שמא יצא לחוץ אם הוא מורכב. וצומת הגידים, שמא נפסקו הגידים. וגף, שמא נקבה הריאה. ולכן היינו נוהגים לגבי כלים, שאם לא נודע מהאיסור עד שעבר עליהם מעת לעת, אז הכלים מותרים. והטעם שכיון שהכלים פגומים, אינם אסורים אלא מדרבנן. ובנידון דידן שהאיסור הוא ספיקא דרבנן, הוי לקולא. וכן אנו נוהגים זה כמה שנים... וכתב הש"ך: הכלים מותרים וישהא אותם מעת לעת... ולפי זה מותר להשהותם לכתחילה... הרב הגדול מהר"ר שלמה עמאר ז"ל בפסקי דינים"

כלומר: בשם מהר"ש עמאר למדנו דין חדש, שלא זו בלבד באיסור ודאי כביצת טריפה שספק אם אסרה את הכלי

שהאוכל הוא כשר, אלא שבמקום שיש ספק יש מקום להקל בעניינים מסוימים, וכמו שיתבאר. מה שאנו כותבים כאן להקל הוא להלכה ולא למעשה, ומה שיש לומר למעשה יתבאר בסיכום.

לעניין תולעים בירקות, ידוע מה שאמרו חכמים כי יש בשרצים שישה לאווים, ודאי זהו איסור חמור, אך מה שאמרו שבריה אינה בטילה אפילו באלף הוא רק חומרא דרבנן, ואם כן אכילת תולעים בתערובת שיש בה שישים כנגד התולעים אינה אלא איסור דרבנן. אמנם, כל זה כשוודאי יש תולעים, אך כשיש בפנינו ירקות שידועים כנגועים בתולעים אך כרגע אין אנו רואים בהם תולעים כלל, יש להסתפק מה דינם. בעניין זה נחלקו רבות, ורבים מחמירים בזה שכל עוד יש בזה ספק אין להקל כלל. אמנם, בקובץ מאמרים "אמונת עתיך" (גליון 37) כתב הרב זאב וייטמן מאמר בעניין זה, ובו הוא מביא סיבות רבות להקל בירקות שלא רואים בהם תולעים אף אם יש לחשוש שיש בהם תולעים קטנים מאוד שבהסתכלות שטחית אין לראותם.

הדברים מבוארים שם והיא מחלוקת ישנה. לא נחזור כאן על הטענות כולן, ודי לנו שנזכיר את דברי הגרשז"א

יש להקל, אלא אף באיסור שאסרוהו חכמים שודאי אסר את הכלי אלא שהאיסור עצמו אינו אלא מטעם ספק, אף בזה אפשר להתיר הכלים לכתחילה.

הנה, לפי זה נראה שאפשר להקל – משום איבה ובמקום הצורך – אף במי שמתארח אצל ישראל שאינו שומר תורה ומצוות וככל הנראה שבכליו התבשל אוכל לא כשר, שכל שאינו אומר לו לבשל משהו מסוים אין הגזירה קיימת לגביו ויכול האורח לאכול מכלי המארח, ובלבד שכמובן יודע שהאוכל עצמו המוגש לו הוא כשר. אמנם נראה שבקביעות אין להתיר זה, אלא רק באקראי בעלמא, אך אם יודע שבאופן קבוע יצטרך לאכול אצל אדם שכליו אינם כשרים צריך שיאמר לו שאין באפשרותו לאכול מכלים אלה ולדאוג לסידור לטווח ארוך. כך נראה לעניות דעתי לפסוק בדין זה, ושאלתי את אחד מגדולי פוסקי דורנו והסכים לדברי. אך כאמור רבים מחברי בית מדרשנו לא הייתה דעתם נוחה מכך, והלכה למעשה אין לעשות מעשה ללא היועצות במורה הוראה.

פרק ז': כשרות האוכל בבית המארח

כמובן, בעניין כשרות האוכל אין מקום להתפשר כלל וכלל, ויש להקפיד

וירקות בצידי הדרך, שגם הם מצויים בכל מקום, ועל זה יש להוסיף שרבים קונים ממכולות שכונתיות שאין לדעת ודאי שסחורתם אכן כשרה כדת וכדין.

מבל מקום, לפעמים אפשר להקל בזה, שאם נתברר לו שהמארח קונה מרשת מזון גדולה וידועה, שיש להניח שהופרשו תרומות ומעשרות ממה שנקנה שם, בזה כמובן אפשר להקל ולאכול ללא חשש. אמנם, בלא זה, כאמור, אין להקל כלל, אלא יש להפריש תרומות ומעשרות כדת וכדין. נראה שבמקרה כזה יש להורות כפי שכתב החזון איש (דמאי, ט"ו, ו') להפריש תרומות ומעשרות בנוסח מקוצר, שיאמר: "כל ההפרשות וחילול מעשר שני יחולו כפי הנוסח שברשותי" (וצריך שיהיה לו מטבע לחילול בבית, או שיהיה מנוי בקרן מעשרות), וכך יכול האורח להפריש תרומות ומעשרות אף ללא שירגיש בכך המארח, ובכך להימנע מגרימת מבוכה. וכמובן שצריך להפריש אף בפועל ממה שבצלחתו קצת יותר מאחד ממאה, ולזורקו לאחר מכן כנהוג.

מרבני בית מדרשו כתבו להקל עוד יותר, שמאחר ורוב הפירות והירקות שבשוק הם מעושרים, על כן רוב הפירות שבביתו של אדם – ואף אלו שיש להם

בשו"ת מנחת שלמה (ב', ס"ג, אות ב') ואת דברי הגרמ"פ בשו"ת אגרות משה (יו"ד, ד', ב'), שבתולעים קטנים ביותר ייתכן ויש להקל מאוד, אם משום מאיסותם, אם משום קוטנם, ואם משום טעמים אחרים. כן כתב הגאון הרב נחום אליעזר רבינוביץ' בשו"ת שיח נחום (סימן מ"ה). והמעייין ימצא את רוב הדברים ערוכים בפניו במאמר הנ"ל של הרב וייטמן, ואת דברי החולקים בגליון שאחריו (גליון 38). מכל מקום, כיוון שמצאנו פוסקים רבים המתירים לסמוך על היתרים אלו בעניין הירקות, על כן במקום שאין אדם יכול לבדוק משום חשש איבה, ובמה שמוגש לו אין הוא רואה בבירור איזו שהיא תולעת, נראה שיכול לסמוך לאכול אף אם לא ברור לו שהמארח בדק את הירקות כראוי.

אמנם, לעניין תרומות ומעשרות, בזה אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה', ודאי שאם אין האורח יודע שמה שמוגש לו עבר תהליך של הפרשת תרומות ומעשרות כדת וכדין, אין הוא יכול לאכול מהם כלל. גם אין לסמוך על מה שברשות המזון הגדולות מוכרים פירות וירקות מעושרים מכבר, שהרי רבו הגינות הפרטיות שמהם לוקחים אנשים פירות וירקות לבתיהם, וגם יש נוהגים לקנות מהמוכרים פירות

גינות ירק – הם מן הסתם מעושרים, ולזה יש להוסיף שתרומות ומעשרות בימינו הם מדרבנן, וגם לוקח הוא מדרבנן, ובירקות יש להוסיף שלקחת תרומות ומעשרות מהם אף היא מדרבנן. מכל הטעמים הנ"ל יש להקל באורח שהוא באקראי בעלמא וגם אינו רוצה להביך את המארח, שיוכל לאכול ממה שמוגש בפניו במקום הצורך.

לעניין חשש ערלה, הפוסקים דנו באריכות אם יש מקום להתיר סתם פירות הנקנים בשוק מצד זה דכל דפריש מרובא פריש, ודין זה תלוי בכמה עיקולי ופשורי בהבנת דין קבוע ותוצאותיו, וגם אם דין ערלה בימינו הוא דרבנן, ואם יש פירות הבאים אף מחוץ לארץ, ועוד כהנה וכהנה ספיקות ובירורי הלכות. דנו בזה בשו"ת מנחת יצחק (ז', צ"ו) ובשו"ת יביע אומר (ו', יו"ד, כ"ד) ואף בספר משפטי ארץ, והביאו דעת הגרי"ש אלישיב, והעולה מכל הנ"ל שיש מקום להקל בצירוף כמה ספיקות, ולא נאריך כאן בדין זה כיוון שהדברים כתובים על ספר ומבוררים במקומם. מכל מקום, היוצא מכאן לדינא שיש לסמוך במקום הצורך שפירות המוגשים בפניו אינם מְשָׁל ערלה.

לעניין שביעית, הנה אין לחשוש

לפירות שביעית אלא בשביעית ובשנה שאחריה, כמובן, וגם במשך זמן זה הלא כבר כתבו רבים כי בשמור ונעבד יש להקל במקום הצורך, וידוע שכן הייתה שיטת החזון איש ועוד פוסקים להקל במקום הצורך, וגם בנידוננו נראה שהוא מקום צורך ויש להקל. אמנם, באיסור ספיחין אין מקום להקל כלל, ועל כן נראה שיש לחוש שלא לאכול ירקות במשך שנת השמיטה וכן כארבעה חודשים לאחר מכן בביתו של מי שלא ידוע ששומר הלכות אלו בקפדנות (אמנם, יש ירקות שאיסורם נמשך אף לאחר מכן כיוון ששיווקם נמשך הרבה יותר זמן, ויש להתעדכן בלוחות היוצאים קודם שנת השמיטה כדי לדעת להיזהר שלא להיכשל חס ושלום באיסור זה).

הנה, יש להעיר כי על פי מה שכתבנו לעיל להקל בעניין תרומות ומעשרות משום ספיקות רבים שיש בהם וגם מצד זה שרוב הפירות והירקות הנקנים הם כשרים, אם על פי היתר המכירה ואם על פי היתר אחר, גם לעניין איסור ספיחין שייכים הרבה מהספיקות הללו וגם בהם אמרו חלק מחברי בית מדרשנו להקל לאכול בבית מי שאינו שומר תורה ומצוות ללא חשש וללא הפרשה.

יש לסמוך על שיטות המקילים. על כל הנ"ל יש להוסיף מה שכתב בתשובת הרשב"א (א', תצ"ז) שבסתם כלי גויים אין חוששים לחריף, שיש כאן כמה ספקות מצטרפים כפי שהעיר שם, ומוכח שחז"ל לא חששו לזה ממה שאמרו בסתם שסתם כלי גויים אינם בני יומן. אם כן, הוא הדין כאן שאם אנו סומכים שסתם כלים אינם בני יומן, שאף לחריף אין חשש כלל.

לְעֵנְיִין יִין, אף שיש מחמירים ביינ של מחלל שבת בפרהסיא, מכל מקום כבר אמרנו בתחילת התשובה כי אין אנו רואים את החילונים שבימינו כמומרים לחלל שבת בפרהסיא, ועל כן אין להשית עליהם כל הדינים הנובעים מהגדרה זו. מחברי בית מדרשנו כתבו שוודאי יש על מי לסמוך להקל ביינו של מחלל שבת משום שיטת רש"י המקילה וכן משום פסקי החזון איש והרב שלמה מן ההר שהיו מקלים בזה. עוד הביאו שם טעמים בזה, אך מה שכתבנו הוא העיקר. כמוכן שכל זה אמור כשהיין עצמו הוא כשר.

לְעֵנְיִין תה וקפה, ודאי שאין בזה בעיה כלל, וכבר נהגו ישראל בחוץ לארץ לשתות תה וקפה בבתי שכניהם הגויים ואין פוצה פה ומצפצף, וכן פסק בחכמת

לְעֵנְיִין שום, בצל וביצה קלופים, שנהגו שלא להשהותם כל הלילה, גם זו מחלוקת ישנה בין הפוסקים אם יש בזה חשש איסור, והרמב"ם והטור והשולחן ערוך כלל לא הביאו דין זה להלכה, ובשאר הראשונים נחלקו אם צריך להחמיר בזה, ואין כאן המקום להאריך. מכל מקום אף למחמירים נראה שכאן אפשר להקל כעיקר הדין שבשולחן ערוך שלא חשש לדבר. אף אין לחשוש לדם בביצים כיון שעל פי רוב אין הוא מצוי.

לְעֵנְיִין דברים חריפים, שלכאורה אם חתכו אותם או התבשלו אף בכלים שאינם בני יומן הרי החריפות מוציאה את טעמם לשבח, ויש לחשוש שבלעו טעם איסור, מכל מקום, מצאנו בזה טעמים רבים להקל: ראשית, שראשונים רבים סוברים שבכלים שאינם בני יומן אין דין חריף ולא אסרו משום חריף אלא בכלי בן יומו או במקום שיש שמונונית. שנית, מצאנו שפסק הרמ"א (יו"ד, צ"ו, א') בשם הגהות שערי דורא שבספק אם נחתך בסכין של איסור (והוא הדין להתבשל בכלי איסור) יש להתיר. בזה יש להוסיף שבדרכי משה (שם, אות ד') הסביר הרמ"א שהכלל בדבר חריף הוא שמחמירים רק במקום האפשר ולא במקום שאי אפשר שאז

אדם (ס"ו, י"ד) ופשוט שאף בנידוננו יש להתיר.

לעניין לחמים ושאר מאפים, כתב לנו אחד מרבני בית מדרשנו כי בלחמים ביתיים נראה שיש מקום להקל, שעל פי רוב לשיעור חלה אינם מגיעים, וחומרי הגלם הנמכרים רובם ככולם כשרים, וגם לעניין הקמח אין לחשוש שמא לא ניפו, והוא הדין לעוגות ביתיות. אמנם, בעוגות קנויות שמקורן אינו ברור יש לחשוש שאותה מאפיה השיגה חומרי גלם מיוחדים לאפיייה שאינם כשרים (ואם העוגה היא באריזה מחברה מוכרת עם הכשר ודאי שאין בזה חשש, כמובן). מכל מקום בתשובה שפרסמנו לציבור לא סמכנו על כך.

לעניין חלב סתם, כבר נודע בשער בת רבים מה שהתיר הגאון הרב משה פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (יו"ד א', מו"מ"ט) חלב זה אף שאין ישראל רואהו, ואף שנחלקו עליו כמה פוסקים, מכל מקום כדאי הוא הגרמ"פ לסמוך עליו במקום הצורך, וכן פסק הגרנ"א רבינוביץ' בשו"ת שיח נחום (סימן נ'). גם לעניין מה שנתעורר אצל חלק מהפוסקים חשש טריפות בפרות שבחוץ לארץ פסק הגרנ"א רבינוביץ' בתשובותיו (שם סימן מ"ד) להקל, ועוד

כתב בזה גם הרב זאב וייטמן בקובץ המאמרים תחומין (כ"ב, 455-468) להקל לכל הפחות בחלב ישראל. מכל מקום, בעל פה שמענו ממנו שבמקום הצורך יש להקל אף בחלב סתם, ואם כן ודאי אפשר להקל בזה במקום הצורך. גם לעניין חלב שנחלב בשבת אין לחשוש, שלאחר שבת הוא ודאי מותר, ואין להאריך בזה כיוון שהדברים עתיקים וידועים.

לעניין הקפדה על בשר חלק, לכאורה היה נראה שהמקפידים על כך חייבים לשמור על הקפדתם בכל עניין ואין להם לאכול מבשר שאינו חלק בשום אופן. אמנם, במקום ספק כתב הגאון הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, חלק ה', יו"ד, ג') שיש להקל משום ספק ספיקא: ספק שמא הבשר הוא אכן בשר חלק, ואף אם לא כן הרי ספק אם פוסקים בעניין בדיקת הריאה להחמיר כדעת השולחן ערוך. אף שזהו חידוש לומר שלפוסקים כשולחן ערוך יש להחשיב דעת הרמ"א כספק שיש להתחשב בו, מכל מקום הביא שם משו"ת דבר שמואל לרב שמואל אבוהב (סימן ש"כ) גם כן להתיר בכגון זה משום שעיקר בדיקת הריאה מדרבנן, ואם כן במקום ספק לכאורה יש להקל. אמנם, שם כתב הגרע"י דבריו כשבשר נמצא

למה שהם רגילים אליו בביתם, וודאי שְׁבִמְקוֹם חשש איבה ומחלוקת יש להקל בכך.

לְעֵנִיין מדיח כלים, כבר כתבו גדולי הפוסקים, הגרע"י (דבריו פורסמו במקומות שונים) והגרמ"פ (יו"ד ב', כ"ח-כ"ט, ועוד מקומות), להקל לכל הפחות בזה אחר זה ובמגשים שונים, אך נראה שבמקום הצורך אפשר אף להקל כשיטת הגרע"י שאפילו יחד מותר להדיח כלי בשר וכל חלב במדיח כלים. כל זה הוא מטעם נ"ט בר נ"ט, וכן מצד פגימת הסבון. אם כן, מצד המדיח כלים אין לאסור, וכבר אמרנו לעיל שמכל מקום סתם כלים בני יומן ואין להחמיר בהם, והוא הדין כאן.

לְעֵנִיין התנור והמיקרוגל, הנה, בעניין זה האחרון בפרק זה קשה מאוד להקל ולהתיר. עניין זה כבר נדון בשו"ת אגרות משה בכמה מקומות (ובעיקר יו"ד א', מ'), ושם דחה כל הצדדים שאולי אפשר להקל בזה. אמנם, בשו"ת שיח נחום (סימנים מ"ז-מ"ח) היקל בכל הנוגע לזיעה שבתוך תנור ומיקרוגל מטעם שבדרך כלל בתנורים שלנו אין זיעה מפאת פתחי האווורור, וכן הוא במיקרוגל, וודאי אפשר לסמוך על דבריו הלכה למעשה. עוד נציין, כי

אצל אדם השומר תורה ומצוות, וקצת נראה מדבריו שם שגם בזה הדבר תלוי, מכל מקום, אפשר לומר שטעמו שייך אף באדם שאינו שומר תורה ומצוות. לדינא, כיון שיש להסתפק בעיקר דבריו, וגם יש להסתפק אם כיוון אף לענייננו, אין להקל בזה אלא לצורך גדול, אך במקום שאפשר להימנע יש לעשות כן, ובעופות אין צורך להקפיד על כך כלל.

לְעֵנִיין שאר המאכלים, נראה לומר שכל שמכיר שהאוכל הוא כשר – כגון שרואה את האריזה שבה הגיע, או שמכיר שאין לקנות באותו מקום סוג אוכל שכזה אלא אם כן הוא כשר (כגון חלב בארץ ישראל, שאין מוכרים אלא חלב כשר, וכן הרבה מהמוצרים היבשים אין מוכרים בארץ ישראל אלא כשרים) – ודאי יכול לאוכלו. אמנם, בתשובה שהתפרסמה לציבור לא הקלנו בכך, מחשש לטעות.

לְעֵנִיין הקפדה על כשרות בד"ץ, או שאר סוגי כשרות, הנה מי שמקפיד על כך ומתארח אצל אדם שאינו שומר על כשרות ברמה זו אין לו להימנע מלאכול שם. כן שמענו מְסַפֵּר על הגרש"ז אויערבאך שהיה מורה ובא לאוכלים בחתונות שלא להימנע מלאכול שם רק משום שסוג הכשרות אינו תואם

כל מה שהתיר שם הוא בידוע שהתנור או המיקרוגל הם נקיים וכל מה שניתז ונשפך וקיים בעין בצדדי התנור כבר נוקה, ועל זה אפשר ודאי לסמוך בביתו של מי שמקפיד על קלה כחמורה. אמנם, במי שאינו מקפיד על דיני כשרות אי אפשר לסמוך על כך כלל (אלא אם כן שואלים מפורשות), ועל כן יש לחשוש שמא יש אוכל בְּעֵין הדבוק בצדדי התנור או המיקרוגל שמטריף את האוכל שהתבשל. על כן כל מה שהתבשל או נאפה בכלים אלו יש לחשוש ולא לאוכלו.

מחברי בית מדרשנו יש שהסתפקו בדבר זה, ויש שרצו להתיר מטעם שהאוכל נשרף ואינו ראוי לאכילת כלב, ועוד העלו כמה ספקות וצדדים בעניין זה, ומכל זה מתברר שבמאכלים שהתבשלו בתנור וגם ב"טוסטר־אובן" יש מי שרצה להקל, אמנם, בטוסטר ובמיקרוגל הסכימו רוב הדעות שאין להקל בכך.

פרק ח': הקפדה על חומרות, מנהגים והידורים
בבית המארח

כל מה שאמרנו הוא כשמתארחים בביתו של מי שאינו שומר תורה ומצוות, ולעניין דברים שודאי אסורים מעיקר הדין ולכתחילה מקפידים בהם בכל

בית. אמנם, יש לחקור מה הדין בעניין מי ששומר על חומרות מסוימות ובא לאכול אצל אדם אחר השומר תורה ומצוות אף הוא אלא שלא מקפיד באותם דברים שמקפיד האורח. במקרה זה, האם מותר לאורח לאכול בבית המארח?

הנה, שמענו מסופר על הרב גוסטמן שפעם באו אליו תלמידים לשואלו אם יכולים לאכול בבית מי שסומך על היתר המכירה בשנת שמיטה, וגער בהם הרב על שאלתם, שכל שאוכל בבית יהודי כשר אין לשאול שאלות מעין אלו ויש לסמוך ששומר כהלכה על דיני הכשרות. מעין דברים אלו הבאנו לעיל בשם המהרלב"ח בתשובתו (סימן קכ"א) שאדם שמוחזק כשומר כשרות אין צריך לשאול אחריו אם שמר על כל ענייני הכשרות כדת וכדין.

אמנם, גם אם ידוע שאינו שומר על אותן חומרות ששומר האורח, אין לאורח להימנע מלאכול אצלו, וחיליה דהמהרלב"ח מפסק הראב"ד המובא ברבינו ירוחם:

"כתב הרב דוד ברבי יצחק הכהן: רבים מגדולי העיר נרבונא ואציליה היו אוכלים דבק גמור אפילו שלא דרך רביצתה והיו קורין עליו 'אומר לדבק

טוב הוא, ועל דבק תלוי דהיינו בסירכא רחבה היו קורין 'כי קללת אלהים תלוי', ובדורות האחרונים שלפנינו התירו וחזרו והתירו והיו אוכלים קצת חכמי העיר ואציליה. העיד לנו חכם אחד מעיר נרבונא כי ראב"ד היה מתארח עם אוכלי הדבק וקושרים לו חתיכת בשר לפיו בחוט אחד לסימן והיתה מתבשלת בקדרה עם הדבק והיה אוכל אותו בשר עם התבשיל, ועתה בדור הזה באו חכמים אחרים מעיירות אחרות שלא נהגו מימיהם להכשיר ומנעום מלאכל, ושוטים העידו באבותיהם שאכלו כל ימיהם טרפות וכדי בזיון וקצף, מכל מקום מנהג העיר נרבונא שאין נמנעים מלאכל בבית אוכלי הדבק אפילו לסעודת הרשות".

עוד העיד האגור על מהר"י מולין: "גדול הדור מהר"י מולין ז"ל התיר הכלים שמשתמשין בהם הקיבה עם החלב שעליה. אשר בקצת מקומות מתירין החלב ההוא שהוא תחת הקרום המונח תחת חלב הפרישה כאשר הזכרתי למעלה. ורוב העולם עונשין עליו כרת. מכל מקום אותם הנזהרים ממנו יכולים לאכול בכלים של אוכלי החלב ההוא. והטעם דאמרינן סתם כלי עובדי כוכבים אינם בני יומן. והוא הדין כלי ישראל נמי. כדאיתא בספר אגודה".

מתוך דברים אלו הסיק המהרלב"ח מסקנות אלו: "והכלל, שצריכין ליזהר בכל מה שכתבתי למעלה שצריכים ליזהר בשאר האיסורים השווים לכל זולתי בשני דברים יכולים להקל לעניות דעתי: הראשונה הוא שאין להם לאסור כלי שאינו בן יומו אטו בן יומו ויכולין לבשל לכתחילה בכלי שודאי אינו בן יומו... דאף על גב דקבלו הם עליהם לנהוג איסור באותו המאכל... משום לתא דידיה לא קבילו עלייהו, ואפילו על גוזרי הגזרה אפשר למימר דלא גזרו הגזרה ההיא בנדון כזה, ולפחות על הנוהגים איסור איכא למימר דלא קבילו עלייהו לאסור הדבר המותר משום האיסור ההוא... ודבר זר הוא שיקבלו עליהם שלא להתאכסן בבתי המתירים כלל על מנת לאכול מבישולם זולתי כשיבשלו להם בכלים חדשים".

אם כן, התיר המהרלב"ח לאכול מכלי המתיר (המארח) אף כשהאוסר (אורח) לא אוכל דברים מסוימים שבושלו בכלים אלו, וכן התיר אפילו שני מאכלים שבושלו יחד ויש פליטה מאחד שנוגע בשני, שאם האורח מחמיר בראשון אין לו למנוע עצמו מלאכול את השני וכפי שהובא בשם הראב"ד לעיל. אמנם, בשו"ת ציץ אליעזר (י"ב, נ"ג) אין דעתו נוחה להתיר אף הפליטה

מהמאכל שהתבשל עם חברו, ואין להקל בזה אלא לצורך גדול.

בך נראה לפסוק במי ששמחמיר בקטניות, או שמחמיר בחומרות שונות בפסח כגון שרויה וכדומה, או שמחמיר שלא לאכול ג' לטין מבעלי חיים שאינם כשרים, שאם מתארח בבית אדם שאינו מחמיר בכל אלו, שלא להימנע מלאכול שם, אלא שכמובן לא יאכל מה שמחמיר בו אך כל שאר הדברים שהתבשלו שם ודאי יכול להקל ולאוכלם אף שהתבשלו יחד עם המאכלים שהוא (האורח) אינו נוהג לאוכלם. בשולי הדברים נוסף שאף בתוצרי קטניות אפשר להקל, ואפשר למצוא דברים ברורים ומקיפים בזה במאמרו של הרב יהודה פריס המופיע בקובץ המאמרים תחומין (י"ג, עמוד 163).

נסיים דברינו בעניין זה בהערה לעניין מה שלכאורה אדם שנהג במנהג טוב ג' פעמים הרי הוא עליו כנדר, כמבואר בשולחן ערוך (יו"ד, רי"ג-רי"ד), ואם כן לכאורה איך יכול לוותר על חומרות והידורים אלו שנהג בהם כשמתארח אצל אדם אחר? אמנם, הגרמ"פ בשו"ת אגרות משה (יו"ד א', קכ"ז, ענף ח') כתב שלדעתו ודאי אין למנהגים וחומרות כאלו שאינם עיקר מצווה

כתענית וצדקה דין מנהג שצריך התרה. עוד מצאנו לגרשז"א (מובא בקונטרס 'שלמי נדר' בסוף ספר הליכות שלמה על הלכות ראש השנה ויום הכיפורים) שכתב שאף שבשולחן ערוך (יו"ד, רי"א, ב') נתבאר שתנאי בנדר יש לאומרו תוך כדי דיבור לנדר, מכל מקום בהנהגה טובה שאינה נדר מפורש מספיקה התניה אף הרבה זמן קודם לכן. ועל פי זה כתב להקל במי שנהג הנהגה טובה ורוצה עתה לבטלה שיכול לסמוך על הביטול שעושים בערב ראש השנה ויום הכיפורים מכאן ולהבא, וכתב שם שכן סבר הגאון הרב חיים זוננפלד, ואם כן גם מצד זה אין לחשוש.

סיכום

בבואנו לפסוק הלכה למעשה בנושאים שדנו בהם, נחזור על הראשונות, על הדברים שכתבנו בראשית התשובה, שההקשר שבו נכתבה התשובה כמובן חשוב לצורך התוויית כיוון הפסיקה למעשה.

לכתחילה, צריך אדם להקפיד על רמת כשרות גבוהה בתוך ביתו, או בכל המקומות שבהם מבלה הוא את שגרת חייו. אין לחפש בהלכה צדדים להקל סתם, אלא יש לאדם לקיים דיני כשרות כהלכתם. כמו כן, יש לזכור כי אף

על רמה מסוימת בכשרות, אך אם לא ניתן, אין להקפיד על כך וניתן לסמוך על ההיתרים המפורטים להלן. כך נראה לומר אף במי שמוזמן באקראי ובאופן לא-צפוי לביתו של מי שאינו שומר תורה ומצוות ונדרש לאכול שם מפני הנימוס, שיש לו לסמוך על דברים אלו, וכן אם מדובר בשמחה משפחתית, והתעקשות על נושא הכשרות תביא מחלוקת גדולה ועגמת נפש, יש להקל.

מצד שני, כל שאינו באקראי, אין לסמוך בשופי על ההיתרים המפורטים להלן, וכגון מטבח במקום עבודה שזהו מצב קבוע – אין זה נכון לסמוך על ההיתרים המפורטים באופן קבוע אלא יש לדאוג לרמת כשרות סבירה באותו מטבח; וכן בצבא, אף שיש מקרים שיש לסמוך להקל (כגון שנמצאים בתנאי שטח או מקרים יוצאי-דופן אחרים), בעיקרון יש להקפיד על כללי כשרות בסיסיים ויש לדרוש זאת מהמפקדים. לא הכול אפשר לכתוב, והדבר תלוי בנסיבות, ותן לחכם ויחכם עוד.

ההיתרים המבוארים להלן שייכים באותם מקרים שבהם יש צורך לאכול בבית מי שאינו שומר תורה ומצוות (או מכליו או מהאוכל שלו) על פי מה שביארנו. זאת יש להדגיש, שלמרות

במקום שאפשר להקל, אין אנו פוסקים כן אלא משום שברצוננו להתקרב אל כל חלקי העם, אך קרבה איננה מסלול חד-סטרי אלא דו-סטרי, ואל לו למי שהוא שומר תורה ומצוות לוותר על הקפדותיו בכל מקום ובכל זמן, ואפילו באקראי. החכם עיניו בראשו. לעיתים נכון הוא להשתמש באותן הקלות המפורטות למטה, ולעיתים נכון דווקא לעמוד על שורת הדין בהלכה, ולבקש מהמארח להתאמץ על מנת להכיל את שגרת חייו של האורח. קשה לקבוע בדברים אלו עקרונות ברורים, אך בדרך כלל אפשר לומר שככל שהמבוכה שתגרם גדולה יותר וככל שהסיכוי גדול שהימנעות משימוש בהיתרים תביא לידי ריחוק בין שני הצדדים, כך יש להקל יותר ולהשתמש במה שנפרט לקמן, אך בסתם, וודאי כשיש כבר חברות טובה וקרובה בין אלו השומרים תורה ומצוות לאלו שאינם, יש להקפיד על כללי הכשרות עד כמה שניתן, ללא הסתמכות על ההיתרים המפורטים להלן.

על מנת שהדברים יהיו ברורים נתאר לנו מקרים שונים. אם נכנסת משפחה חדשה לשכונה שאינה שומרת תורה ומצוות, ועל מנת ליצור עמם קשרי חברות צריך להגיע לביתם לארוחה, אזי יש לשער אם ניתן לשוחח איתם

ההיתרים המובאים בזה, יש לסמוך עליהם מעט מעט, ולהימנע מלסמוך עליהם ככל האפשר, ומכל מקום במקום הצורך יכול אפילו לסמוך על כולם, שכל אחד מההיתרים הנ"ל יסודו בהררי קודש, בגדולי פוסקי הדורות שמפיהם אנו חיים.

הדברים שכתבנו נכתבו בעיקר לאור המציאות הקיימת בארץ הקודש, ויישומם לבני חוץ לארץ תלוי במורי ההוראה היושבים שם על מדין.

הלכה למעשה:

(א) לכתחילה יש לברר ככל שניתן על רמת הכשרות בבית המארחים, ובלבד שאין בדבר פגיעה ברגשותיהם או גרימת מבוכה. במידה ותיתכן מבוכה או פגיעה ברגשות, יש להימנע מלשאול (אלא אם כן הימנעות משאלה תביא למבוכה גדולה יותר בהמשך, על פי מה שיתבאר לעניין כשרות המאכלים לקמן).

(ב) אם יש צורך באכילה בבית המארח, אין לו להימנע מלאכול שם, ובלבד שיקפיד על הכללים המבוארים לקמן.

(ג) ניתן להאמין למה שאומר המארח,

ואף שאינו שומר תורה ומצוות, ובלבד שברור שבקי בעניין שבו הוא מדבר. על כן, במי שאינו שומר תורה ומצוות שמכל מקום יודע לפרט בנוגע לסידורי הכשרות בביתו וניכר מדבריו שיודע הלכות כשרות על בורן, יש לסמוך על דבריו, וכן יש לקבל בלא פקפוק דברי מי שאומר שקנה במקום כשר (ואף אם איננו מכיר הלכות כשרות). אמנם, מי שאומר שביתו כשר והאוכל שבו כשר אך אין ביכולתו לפרט ומוכח שאינו בקי בהלכות כשרות, אין לקבל דבריו בסתם. כמובן, אם יש חשש שהמארח אינו דובר אמת בנוגע למצב כשרות המאכלים, אין להאמין לו, וזהו כלל התקף אף כשהמארח שומר תורה ומצוות, והחכם עיניו בראשו להכיר מי עומד בפניו.

(ד) בהדרכות שהתפרסמו לציבור קבענו הלכה למעשה שאין להשתמש בכלי המארח, אלא באוכל שלא הגיע לחום שהיד סולדת.

(ה) ירקות שלא ניכרים בהם תולעים, אפשר לאוכלם אף אם לא ברור איזה טיפול עברו ביד המארח.

- (ו) אם לא ידוע שבעל הבית קנה ממקום שבו הפרישו תרומות ומעשרות כדין או שהוא עצמו הפריש, חייב האורח להפריש תרומות ומעשרות ממה שמוגש לפניו, ויעשה כן בנוסח מקוצר, יפריד קצת יותר מאחד ממאה ממה שמוגש לפניו, ויאמר: "כל ההפרשות ומעשר שני יחולו כפי הנוסח שברשותי". כך קבענו בהדרכות שפרסמנו לציבור, ויש שאמרו שאפילו הפרשת תרומות ומעשרות אין צריך משום שהוא דרבנן ועוד ספקות שיש בזה, ויש לסמוך על כך במקום צורך גדול.
- (ז) אין לחשוש לאיסור ערלה.
- (ח) אין לחשוש לאיסורי שמור ונעבד בשביעית, אך יש להימנע מאכילת ירקות בשנת השביעית ובארבעת החודשים שלאחריה (ויש להשיג לוח המפרט עד מתי חל איסור לאכול כל ירק וירק, כיון שיש מן הירקות שאף לאחר מכן אסור לאוכלם, ויש להיזהר בזה מאוד). כך קבענו בהדרכות שפרסמנו לציבור. אף כאן יש שאמרו שאין לחשוש לכך כלל, ויש לסמוך על כך במקום צורך גדול.
- (ט) אין לחשוש לשום, בצל וביצה קלופים. גם אין לחשוש לדם בביצים.
- (י) אין לחשוש לדבר חריף שבולע מכלים שאינם בני יומן.
- (יא) יש מקום להתיר את היין בבית מי שאינו שומר תורה ומצוות מצד איסור סתם יינם.
- (יב) למעשה, קבענו שאין לסמוך על כשרות לחמים ועוגות ביתיים.
- (יג) אין לחשוש בחלב משום חלב עכו"ם, חלב טריפה או חלב שבת.
- (יד) למקפידים על בשר חלק יש להימנע לכתחילה מלאכול בשר העומד בספק אם הוא בשר חלק אם לאו, אך במקום צורך גדול אפשר לסמוך להתיר לאוכלו.
- (טו) אוכל שאין להשיגו אלא כשר, או שקשה מאוד להשיג שאינו כשר כמותו, יש לסמוך שהמצוי ממנו בבית המארח הוא כשר ואפשר לאוכלו.
- (טז) הנוהג בכשרות מהודרת, אין לו להימנע מלאכול מוצרים העומדים בהשגחה של גוף כשרות אחר.
- (יז) מאכלים שהוכנו בתנור, במיקרוגל,

ב"טוסטר־אובן" ובטוסטר – אם אין ידוע בברור שהמיקרוגל והתנור היו נקיים בעת ההכנה – אין לאכול המאכלים בבית המארח כיוון שדבר תדיר הוא שמאכלים ניתזים או נשפכים על צדדי התנור והמיקרוגל. אמנם, כל שידוע שהם נקיים, יש להתיר לאכול מה שנתבשל בתוכם, ואפילו לא כיסו אותם ולא חיכו 24 שעות בין בישול לבישול. בהדרכות שהתפרסמו בציבור אמרנו שלא לבשל או לחמם שום דבר בכלי המארח אלא אם כן הכלים הם חד־פעמיים

והם מכוסים בשעת החימום. ויש שאמרו שאפשר לסמוך להתיר בתנור וב"טוסטר אובן" אף ללא כיסוי אם הם נקיים, ויש לסמוך על כך במקום צורך גדול.

(יח) הנוהג בחומרות מסוימות, אין להימנע מלאכול בכלים שהשתמשו בהם לבישול אותם מאכלים שנוהג להחמיר בהם, ואף יכול לאכול מאכלים שנתבשלו יחד עם אותם מאכלים שנוהג להחמיר בהם במקום צורך גדול (כשברור שתהיה מחלוקת גדולה או מבוכה רבה).